Д-Р О. СОКОЛЕВИЧ

УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ

у світлі румунської політично-історичної науки

НАКЛАДОМ УКРАЇНСЬКОЇ ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ
ЛОНДОН 1957

Відбитка з журналу »Визвольний Шлях«

З друкарні Української Видавничої Спілки в Лондоні
Printed by Ukrainian Publishers Ltd., 237 Liverpool Rd., London, N.1.

„ОДНА ЄДИНА НЕРОЗДІЛЬНА ВІЛЬНА САМОСТІЙНА УКРАЇНА ВІД ГІР КАРПАТСЬКИХ АЖ ПО КАВКАЗЬКІ".

М. Міхновський

Вступ

У зв'язку з активністю деяких румунських політичних осередків у вільному світі, особливо паризького осередку, що не може облишити імперіялістичних великорумунських навиків з-перед війни, та у зв'язку з тим, що, інколи, непоправним »великорумунам« вдається прихилити до себе увагу частини світової опінії, хочемо нагадати, що — побіч небезпеки московського і польського імперіялізмів — Україна надалі наражена також на небезпеку імперіялізму румунського.

Румунія, як романська країна, оточена морем слов'янських народів, завжди була зацікавлена українською проблематикою, тим більше, що її північні та східні області на довжині 900 км. межують з територіями України.

Самий румунський народ це мішанина старих народів Дакії, яких завоювали римляни, з аварами, германами та слов'янами. В XIV ст. на території сьогоднішньої Румунії постали два князівства, Валахії та Молдавії, які по звільненні від турецького панування в 1859 р. об'єдналися в румунську державу. Румунія остаточно придбала собі самостійність по Берлінській конференції у 1879 р., а по першій світовій війні, на підставі мирних договорів 1918-20 рр., подвоїла простір своєї території, отримуючи під своє панування Добруджу, Семигород (з Мармарощиною й Банатом), Басарабію й Буковину.

Розросла таким способом країна, з прийнятою назвою Великорумунії, окупувала понад 25.000 кв. км української етнографічної території, на якій проживало близько 1,850.000 українців. Румуни на цих землях становили мінімальну меншість, усього 12 % населення, розкидану невеличкими острівцями в суцільному морі українського населення, враховуючи у меншість навіть окупаційне військо, поліцію, жандармерію та адміністративний румунський апарат, настановлений окупаційною владою.

Коли згадати, що у Великорумунській державі, крім українців, жили також інші національні групи, як ось мадяри, болгари, німці тощо, легко прийти до висновку, що країна однорідного національного характеру не мала, а її уряд зразу ж по встановленні миру у своїй внутрішній політиці зустрівся з серйозною проблемою т. зв. національних меншостей. І Великорумунія в початках свого існування в поширених границях стала на шлях імперіялістичної політики, впроваджуючи процес денаціоналізації й румунізації меншостей, особливо національної групи української. Внаслідок цієї політики, румунський уряд ніколи не зважав на обов'язки, накладені на нього мирними договорами про охорону прав меншостей. Він просто нехтував ними, не давав меншостям їх заґарантованих прав, як уживання рідної мови в початкових і середніх школах, в адміністрації й судівництві, вільности віровизнання, преси та зібрань і т. п.

В обличчі таких порушень представники обезправнених національних груп, в тому й українці, часто виступали з протестами і скаргами перед центральними органами румунської влади та перед Лігою Націй у Женеві. Для прикладу згадаємо тільки скаргу українських мешканців села Бабівка, на Буковині, внесену до румунського суду проти органів міністерства освіти, які відмовилися впровадити навчання української мови в місцевій початковій школі. У своїй скарзі селяни покликалися на постанови Мирної конференції у Парижі з 9. 12. 1919. Ця справа, досить голосна у свій час у Румунії, дала почин до багатьох інтервенцій з боку українських послів і сенаторів, але остаточно позитивних результатів позивачам не дала. Найвища румунська судова інстанція, Касаційна палата, розглянувши зажалення, оправдала поступування міністерства освіти й заявила, що надання чи заперечення права навчати українську мову в початкових школах Буковини нормується актами державного правління. Згідно з румунською державно-правною теорією, до категорії актів державного правління входить рівнож і компетенція інтерпретувати й виконувати міжнародні й дипломатичні договори. Ця теорія, відмінна від французької, на якій взорувалася, мала на увазі насамперед вищі державні інтереси, як також внутрішню безпеку держави й прискорену румунізацію меншостей узагалі.

Подібні випадки траплялися досить часто. Мадярська національна група з Семигороду домагалася ревізії Тріянонського договору й вела кампанію за прилучення Семигороду до Мадярщини, Болгарія вимагала повернення Добруджі, СССР, у свою чергу, не зрікався претенсій до Басарабії. Цей процес, базований на невдоволенні меншостей у Румунії, відкрив очі деяким румунським політикам на небезпеку розпаду Великорумунської держави. Внаслідок цього в 1934-40 рр. румуни підняли жваву кампанію в обороні кордонів Великорумунії, видаючи різними мовами багато книжок та розвідок на національні теми й намагаючись довести необґрунтованість домагань меншостей у масовій пропаґанді з допомогою преси, радіо, публічних виступів тощо.

Власне, тоді саме, нав'язуючи до своїх таки попередніх традицій, румунська наука заперечила українцям право домагатись етнографічних українських територій у Великорумунії, називаючи такі домагання безправними та безпідставними. На погляд румунів, Дністер, »як викопаний самим Богом«, завжди творив природний кордон між двома народами. Вони покликалися як на документ на слова вроцлавського палятина Маріяна Хомутовського, який у 1703 р. написав, що »інтер нос (себто Польщею) ет Валяхіям Деус флюміне Тіра дісліметавіт«... Порядком намагань показати румунські права до нерумунських земель, Інститут румунської мови та історії при університеті ім. короля Карла II в Чернівцях видав низку праць, що стосувалися Буковини. Напр., проф. Іоан Ністор у бюлетені мовознавства »Кодруль Козмінулуй« (т. 3, 1933-34 рр.) опублікував статтю »Проблема україніана«, яка згодом була надрукована окремим випуском; Драґош Вітенку написав брошуру »Коли дозволиться Іванові...«; Ткачук Альбу Ніку — »Про рутенізованих румунів«; цими темами займався також історик Йорґа Ніколай. Всі вони в румунському шовіністичному дусі насвітлювали різні питання з української тематики.

І. Українське питання в насвітленні румунської науки

Трактуючи українську проблематику, румунська наука поставила перед собою основне питання: Чи Україна це тільки географічне поняття, а український народ — частина російського народу; чи Україна, як нація, це лиш фантастична мрія горстки молодих українських ентузіястів? У заперечення тези провідних українських істориків, румуни прийшли до висновку, що — історично беручи — український народ не становить самобутньої одиниці. На погляд румунських учених, український народ, не спромігшись на власний державний твір, проіснував у неволі до XVII віку, і тільки тоді зголосив свої претенсії до самостійности у Козацькій державі. По упадку Козацької держави, ідея відрубности українського народу пішла в забуття, з якого її — твердять румуни — видобула щойно Австро-угорська імперія, що задумала вжити галицьких українців для підтримки своїх експансіоністичних змагань на кошт Російської імперії та для своїх плянів опанувати гирло Дунаю.

Щоб зрозуміти причини такого антинаукового твердження румунів, вистачить переглянути останній розділ з історії українсько-румунських стосунків, як вони уклалися при Австро-угорській монархії. З приходом на трон цісаря Франца Йосифа І-го в 1848 р., генеральному губернаторові Галичини гр. Фр. Стадіонові доручено ближче поцікавитися українською проблемою в межах монархії (тому то Стадіон пізніше почав уважати себе за політичного »відкривника« українців). Губернатор дав українцям дозвіл заснувати першу політичну організацію, Головну раду, яка випрацювала для галицьких українців політичну програму з передбаченою автономією для західніх українців у східній Галичині, Карпатській Україні, Буковині. В той же час передбачалася реорганізація Австро-угорської монархії на федералістичних основах, при чому українці — за проєктом Палацького — повинні були бути однією з 8-ох національних груп з правом ввійти до федерації як окрема автономна цілість. Румунським політикам не подобалися ні політична програма Головної ради, ні реорганізація монархії на федералістичних основах. Зараз у 1848 р. прийшло до першого політичного зудару поміж румунами і українцями. Конституанта в Кремізірі стала свідком гострої полеміки поміж українськими і румунськими послами. Румуни домагалися відокремлення Буковини від Галичини для утворення з неї окремої адміністративної одиниці в межах Австро-угорської імперії. Польська парляментарна репрезентація підтримала внесок румунів, і українська вимога про те, щоб об'єднати східню Галичину з Буковиною та Закарпаттям в одному коронному краї, була відкинена. Отже румуни, що змагали до відділення Буковини від впливів українців з Галичини, свою першу мету осягнули: вони отримали Буковину під свої виключні впливи. З таким станом речей українці не погоджувалися й на тій самій конституанті внесли чотири протести проти відділення Буковини від Галичини. Від того часу відносини поміж українцями і румунами на Буковині загострилися.

Один з кремзірських протестів був підписаний **Лукіяном Кобилицею,** депутатом-гуцулом з Довгополя. Лукіян Кобилиця, як один з передових українських революціонерів Буковини, завжди обстоював українські права, й за це його обрали депутатом до Віденського парляменту. Румуни часто робили на нього наклепи та всіма силами намагалися позбавити

його мандату. Треба ж згадати, що Кобилицю ще в 1844 р. судили за підбурювання гуцулів до бунту. В 1848 р., коли в монархії вибухла революція, Кобилиця очолив буковинських повстанців-гуцулів з Розтік та Путилова. Він здійснив значні соціяльні реформи серед гуцулів, розділив поміж них ліси, землю, а що найважніше — дав почин до скасування панщини. Один з румунських істориків, проф. Т. Балан, у своїй книжці »Лукіян Кобилиця« (Чернівці, 1926) характеризує його в наступний спосіб: »Кобилицю гуцули уважали за пророка, він втішався загальним довір'ям усіх«. За революційну діяльність його позбавлено посольського мандату в 1849 р., й Кобилиця був змушений схоронитися між своїми гуцулами в Карпатах. В 1850 р. австрійська влада таки схопила гуцульського діяча й після суду заборонила йому вертатися між гуцулів, визначаючи місцем перебування Гура-Гуморулюй у південній Буковині.

Заступаючи українські впливи з Галичини своїми власними, румуни змагали до того, щоб на Буковині заборонити навіть видання львівської »Просвіти«. В тій справі почали робити до поліції різні доноси. В 1877 р. дирекція поліції у Львові надіслала тодішньому губернаторові Буковини Алесані повідомлення, що кольпортажем просвітянських брошур займається буковинський студент **Лонгин Озаркевич** з Чернівець. В помешканні Озаркевича відбулася ревізія, під час якої сконфісковано 74 книги. Всю вилучену літературу одержав до перегляду проф. В. Рипта, румун, пізніший митрополит Буковини. Не зважаючи на те, що звідомлення проф. Рипти показало, що сконфісковані книги трактували тільки морально-релігійні, соціяльно-економічні та історично-літературні теми, румунські чинники й надалі не бажали, щоб на Буковині було розповсюджуване українське слово. За небезпечну книжку вони вважали й книжку буковинського посла **Семаки** »Голос до народу«, де на стор. 19 було написано: »Ми є найбільш чисельний нарід на Буковині, ми тут володарями в нашому краю, всі інші, які насунулися в нашу країну, мають мати респект до нас«. Вважаючи Буковину частиною Молдавського князівства, румуни вже тоді твердили, що ці наші історично-правні домагання були безправною »небезпечною іредентою на святій молдавській землі«.

Справа просвітянських книжок скінчилася щойно пізніше. Губернатор Алесані передав її центральному міністерству внутрішніх справ з відповідним рапортом. Озаркевич став перед судом, який у 1878 р. устійнив заанґажованість підсудного в кольпортажі книжок, видаваних дозволеним статутово товариством »Просвіта«. Румуни зазнали компромітації, бо вироком суду Озаркевича звільнено.

Не розбираючись добре у справі, румуни прийняли М. Драгоманова за керівника панславістичного руху в Галичині. Проти Драгоманова почалась інтриґантська акція. Як виходить із звітів львівської дирекції поліції з 22. 7. 1877 р., Драгоманов мав на меті видавати пропаґандивний матеріял, заборонений у Росії, а обсяг драгоманівської пропаґанди мав охоплювати Галичину, Карпатську Україну та Буковину. За співпрацівника в поширюванні ідей Драгоманова румунські політики вважали також І. Франка. Не сподобався румунам і переїзд М. Грушевського з Києва до Львівського університету в 1894 р. Вони твердили, що проф. Грушевський змагав до покладення основ під нову Українську державу, створену з Галичини, Карпатської України та Буковини під назвою Ма-

лої України, яка мала б перетворитися на український П'ємонт та стати зародком Великої України від Карпат по Кавказ.

Румунські політики та вчені часто пояснюють українську проблему, як намагання австро-угорської панівної верхівки послабити російські впливи на територіях, замешкалих українцями. Вони ж твердять, що Австрія дала українцям зміцнити свої позиції в Галичині — на шкоду полякам, а на Буковині — на шкоду румунам. Вони завжди з заздрістю споглядали на творення українських початкових і середніх шкіл, господарських установ на Буковині, а особливо на заснування катедр українознавства в Чернівецькому та Львівському університетах. Обговорюючи постання Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, рішили, що переважна частина публікацій цього культурного огнища України мала на меті активізувати український експансіонізм у Галичині та Буковині. Румуни твердили, що українці не мали ніякого права до катедр українознавства в названих університетах. Проти зміцненого революційними подіями 1905 р. українського руху вони повели пропаґанду, як проти австрійської інтриґи, скерованої проти єдности Російської імперії. Це за вірність Австро-угорській монархії, — казали, — українців назвали австрійські чиновники »тирольцями сходу«. А справжній переполох серед румунів викликав факт, що в 1914 р., з вибухом світової війни, старша частина української громадськости, яку румуни традиційно вважали поміркованою в своїх вимогах, солідаризувалася з молоддю, коли у Відні постав Союз Визволення України. Вони ніколи не могли погодитися з думкою відновлення Української держави, самостійної й соборної. В очах румунських політиків, це була нездійсненна мрія української романтичної молоді.

Втім, румунські політики і вчені схильні були навіть підтримати українські державницькі змагання, з однією лиш умовою, що вони обмежилися б лінією Дністра. Вони часто звертали увагу українським політикам, що для здійснення українських ідеалів конче треба враховувати добросусідські відносини з Румунією; коли ж українці обстоюють прилучення до України Мармарощини, Буковини й Басарабії, то українські змагання до відбудови власної державности не можуть мати з боку Румунії жадних симпатій, ні підтримки. На землях Мармарощини, Буковини і Басарабії, — твердили, коментуючи працю Ст. Рудницького »Україна — край і нарід« (Відень, 1916), — ніяких українців нема, а якщо й живуть там якісь рутенці, то це давні румуни, які під час австрійської окупації »зрутенізувалися«. Цей аргумент був досить часто вживаний в обороні границь Великорумунії аж до другої світової війни.

II. Румуни про перебування слов'ян у межах Великорумунської держави

Виходячи зі становища, що українські вчені суб'єктивно та по-своєму пояснюють українські проблеми, румунська наука закидає їм неправильність інтерпретації про перебування слов'ян у межах румунської держави, але признає, однак, факт, що в цілій Великорумунській державі у всіх провінціях (краях) часто зустрічається досить розповсюджену слов'янську топоніміку (топономастику), що дає доказ довгого перебування тих народів у межах Румунської держави.

На основі цього факту, як показує румунський історик І. Ністор, історично-політична румунська наука могла твердити, що перед за-

снуванням старорумунських воєводатів, слов'яни були першими, що заснували на цих теренах свої державно-політичні організації. Це мало місце особливо на Молдавії. Щоб відкинути це твердження, І. Ністор аналізує проблему перебування слов'ян на тих територіях чисто в румунському шовіністичному розумінні. Він твердить, що у старовинній добі проживали на сторожі між Балтицьким та Чорним морями, на півночі — фінські племена, на півдні — іранські, а посередині — слов'янські.

Десь коло X стол. слов'яни починають відокремлюватися та розмежовуватися на окремі державно-політичні організації. Перші історичні згадки про слов'ян залишили, — каже Ністор, — Геродот, Пліній, Таціт, Птоломей, Йорданес та інші. Коли римляни завоювали Дакію, що величиною території дорівнювала Румунії, тоді перший раз вони скитаються зі слов'янами. В добі великої мандрівки народів в околицях Чорного моря поселюються також і германські племена. Тоді, на думку Ністора, переходять слов'яни з півночі в околиці Карпат та Дунаю, а після відходу германських племен, десь коло V стол., розселюються аж до Чорного моря.

Старинний історик Прокопій твердить, що в VI стол. слов'яни вже замешкували Молдавію та Валахію. Це дало Теофілактосові Сімокатесові основу називати територію Склавінією, бо так звали слов'ян візантійські історики.

У VI стол. слов'яни загрожують Візантії, що веде з ними затяжну війну; спочатку Візантія їх громить, але з часом вони зміцнюються і побивають навіть хоробре римське військо царя Юстиніяна. У VII стол. слов'яни захоплюють цілу територію Балканського півострова.

Історично-політична румунська наука включно з І. Ністором твердить, що в VI стол. слов'янський вплив над Дунаєм, що поширювався на південь, послаб на той час, коли римсько-візантійські впливи змагали до опанування дакської території — пізнішої Великорумунії.

Таким чином, на думку румунської науки, слов'янський елемент еміґрує на південь і тут значно послаблюється внаслідок абсорбації його римлянами, даючи почин великому розростові етнічно-компенсаційному процесові. Це вигідне для Румунії твердження румунські вчені пробують доказати мовними студіями. Вони твердять, що слов'янські елементи в румунській мові є доказом слов'янської пенетрації в романську етнічну расу. Загально відомо є, що румунська лексика охоплює дві третини слов'янських діялектів. І твердження румунів про інфільтрацію і пенетрацію слов'янського елементу досить проблематичні.

Румунські вчені обстоюють думку, що в X стол. слов'янські народи були відокремлені одні від одних германцями, мадярами та румунами, що й дало почин до розділу слов'ян на північних і південних. До північних слов'ян зараховують чехів, словаків, поляків та росіян. Останніх ділять на велико- біло- та малоросів. Ністор залишає цей поділ та одобрює його. Українців приділювали, за московською теорією, до росіян. До південних слов'ян зараховують сербів, хорватів, словінців та болгарів.

Проблемою розмежування слов'янських народів в Европі займалися визначні світові, а теж українські вчені. Згадати б з-поміж українців хоч би М. Кордубу, І. Крип'якевича, М. Грушевського, О. Поповича, Смаль-Стоцького та ін. З-поміж чужинців належить згадати Л. Піча («Про походження румунів«, Ляйпціґ, 1880 р.), Р. Кайдля («Історія німців у карпатських

країнах«), Мікльосіша, Томашека, Єречека, а особливо Реслера з його працею »Румунські студії« з 1871 р. Всі вони досліджували питання, чи румуни є автохтонами їх земель, чи ними є слов'яни. Всі ці історики є противниками романістичної теорії щодо заселення тих земель. Для підтвердження своїх поглядів, вони часто наводять суто історичні факти, які вказують, що після зроманізування автохтонного населення Дакії, а особливо Семигороду, за часів римського імператора Авреліяна були стягнені всі колоністи на південь Дунаю для більшої безпеки. Ті землі залишились майже обезлюднені, бо з римськими колоністами перейшла жити за Дунай теж і значна кількість місцевого населення.

Слов'яни зустріли на тих землях незначну кількість траків, що по римській колонізації були досить ослаблені.

Ця теорія доказує ще, що румунська нація постала з балканської еміґрації, зроманізованих траків, що змішались з часом, десь коло III ст., із старим романізованим населенням Дакії, що теж було переведене на Балкан. З Балкану переселюються зроманізовані племена на територію пізнішої румунської держави і дають почин до постання румунської нації. Цю теорію румуни рішуче відкидають.

Крім згаданої теорії щодо формації румунської нації, існує ще друга, яка вказує на те, що румунська нація постала з решток зроманізованих даків, що залишилися в Семигороді та з часом кількісно зросли, даючи почин до формації волоського населення, яке в XII-XIII віках розповсюджується та заливає постепенно значні простори над Дунаєм, що відповідають межам старого реґату (першої румунської держави).

Перед другою світовою війною постає нова історично-політична теорія формації румунської нації, що базується на твердженні, що існування решток зроманізованого населення в Семигороді було незначне, а скріпилося щойно напливом зроманізованих траків з Балкану. Ця теорія є посередньою. За твердженням М. Грушевського, вона найбільш правдоподібна. Її, з деякими поправками, слід пристосовувати і до територій на схід від Карпат — до Молдавії і Басарабії. Буковина входила тоді у склад Молдавії. Припускається, що на схід від Карпат залишились рештки зроманізованого населення, але не можна забувати теж факту, що цей процес романізації охопив його тільки незначною мірою.

Краківський історик Потканський доказує, що під час слов'янського поселення на теренах східніх Карпат, волохи — предки румунів — з'явилися як пастухи, що прийшли із Семигороду через Карпати випасати свої стада худоби і поселилися там на стало.

Румунські історики також визнають автохтонізм слов'янських племен на схід від Карпат. Румунський історик, професор університету з Яс, Г. І. Братіяну в своїй книзі »Молдавія« (Букарешт, 1940 р.) обстоює думку, що в другій половині XII ст. Галицько-волинське князівство поширило свої території на південь, до Молдавії, яка в той час нікому не підлягала. Він називає тодішню Молдавію »Німандландом«. Як каже румунська леґенда, Молдавію відкрив князь Драґош, що в погоні за буйволом прийшов, як ловець, з Мармарощини до Молдавії — напівдикої країни, вкритої лісами, і натрапив на »рутенця« (українця) Яцка, що, живучи самітньо, живився медом із своєї пасіки. З цього видно, хто був автохтоном тих земель, а факт цей стався десь коло 1349 р. Саме тоді Галицьке

князівство попало під польську окупацію короля Казимира І-го. Але вже на 18-ій стор. своєї праці Братіяну схиляється до загальновідомих румунських тверджень, що українці прийшли до Молдавії (Буковини) з Галичини після занепаду Галицької держави. Румунські вчені часто висували твердження, подібне до твердження Братіяну, ніби українці прийшли на Буковину в часах Австро-угорської монархої, яка їх підтримувала і вони, мовляв, ніколи не були автохтонами тієї землі.

Обговорюючи слов'янську топоніміку Молдавщини, Братіяну мотивує її тим, що українці, втікаючи з Галичини від польської шляхти, знайшли в Молдавщині, у вільних селах-»слободах«, пристановище і волю.

У XVI-XVII століттях українська акція поселення Молдавії набрала широких розмірів, особливо за панування молдавського володаря Степана Великого, на дворі якого вживалась українська мова.

Румуни твердять, що в той час поселювалися у Галичині теж і волохи, користаючи з певних пільг з боку польського уряду та з свого власного права »юс валахікум«, але вони потонули в українському оточенні без сліду і слави.

На 22 стор. книги Братіяну подані імперіялістичні тенденції румунської держави з історичними фактами. В 1387 р. молдавський володар Петро Мушат дав позику польському королеві Володиславові в грошах, за що дістав у застав південну частину Галичини з містами Снятин і Коломия. За часів Олександра Доброго ця грошова позика відновилася, але ніколи не повернулася. З цього приводу румуни часто висували претенсії до Покуття, за яке не раз зводили з поляками криваві війни. Румунські історики прив'язують до цього питання особливо велику вагу. І. Ністор видав у 1910 р. у Відні книгу »Молдавські домагання відносно Покуття«, в якій основно розробив ці імперіялістичні румунські зазіхання на українські землі Галичини.

Належить згадати, що І. Ністор є прихильником твердження, ніби українці прийшли на Буковину з Галичини, як це видно з його праці, виданої в Букарешті в 1915 р. п. з. »Румуни й українці на Буковині«.

Румунські імперіялісти посягали також на землі Правобережної України, зокрема між Бугом та Дністром. Цьому питанню присвятив особливу увагу румунський політик Н. П. Смокіна у своїй праці »Румуни в Совєтському Союзі« (Яси, 1939 р.), що знайшло своє завершення під час ІІ світової війни, коли створено »Трансністрію«.

Питання румунського автохтонізму на Буковині обстоює на Буковині теж і румунська правно-державна література. Видатний румунський теоретик права Константин Дісеску у своїй праці »Конституційне право« (Букарешт, 1915 р.) твердить на 375 стор., що слов'яни прийшли на Буковину, як утікачі з Галичини, шукаючи на »румунських землях« захисту. Слов'яни мали великий вплив на топоніміку цих земель. Вони вплинули на інституції земельної посілости та власности, на хліборобство, вівчарство, бджільництво, виноградництво, накинули свої звичаї тамошньому населенню, напр., у церкві свій обряд та мову в Богослуженнях. Видавнича діяльність розпочалася на Молдавщині теж старослов'янською мовою. Тому в Румунії появилося багато церковних та релігійних творів церковно-слов'янською мовою. Слов'янське співжиття з румунами мало вплив на правний порядок тодішнього молдавського народу, як та-

кож і волохів, що прийняли від них слов'янські звичаї: невідчужування землі, князівський устрій та багато правної символіки, як, напр., куниця при одруженні та правно-спадкові приписи і т. п. Навіть слов'янські народні перекази були прийняті румунами. Головні правничі збірники Румунії та Валахії ще в XVII стол. були названі слов'янською назвою »правіли« та були писані й друковані кирилицею.

Коли глянути на текст молдавського законодавчого збірника володаря Василя Лупула, виданого румунським істориком права проф. Лонжинескулум в Букарешті перед першою світовою війною, можна побачити на його перших сторінках фотокопію оригінального друку першої сторінки збірника, друковану кирилицею. Збірник називається: »Карти романяска князя молдавського Василя Лупула«, виданий манастирською друкарнею Трьох Святителів, року Божого 1646. Збірник ділиться на »причини«: перша, друга і т. д., аж до шістнадцятої. Далі йде розділ на 78 глав. Збірник закінчується такими словами: »Слава... Богу, давшему і по зачалія і конец«. Мова цього збірника в більшості старослов'янська. Ряд слів, як »богат«, »банувати«, »Благословенія«, »бояр«, » калуга«, »келія«, »чін«, »чітеска« (читати), »дар«, духовнік«, »жупан«, »ізвод«, »молітва«, »народ«, »образ«, »осінді« (судити), »покаянія«, »православія«, »пріятель«, »раніт« (ранений), »рот«, »собор«, »свобода«, »слуга«, »староста«, »стипа«, »ученік«, »висиляска« (веселитися), »віна« (вина), »віноват«, »владіка«, »вольнік«, »жалоба« і т. п. свідчать, що це слова, запозичені румунами у своїх сусідів та автохтонів північної й східньої Молдавії — українців.

Майже всі молдавські урядові акти були складені урядовою мовою молдавських володарів, а це старослов'янською (українською). Навіть приватні акти юридичного змісту, як теж даровизни манастирям, були складені тією ж мовою. Збірники старомолдавських актів називаються ще й сьогодні »запісами«. Їх зібрали та впорядкували у збірники румунські вчені, як М. Костакеску (»Молдавські документи з-перед Стефана Великого«, 2 томи, видані в Ясах в 1931-32 рр.), Г. Гібанеску (»Сурете та ізводи«, 25 томів, »Іспісоаче та запіси«, 11 томів, видані в Ясах у 1906-1933 рр).

Румунські історично-політичні вчені самі признають великий вплив слов'ян на формування румунської нації, її політичної організації та суспільно-політичного життя — права, церкви, літератури, мови і т. п.

Проф. Ч. Дісеску в наведеній праці (ст. 373) підтверджує факт прийняття від слов'ян різнорідних державно-публічних інститутів, як також навіть слов'янського звичаєвого права, яке було вживане в Румунії довгі роки, наслідком чого було вміщено його в правничі книги, названі »правілами«. Він обстоює теж факт великого слов'янського впливу на румунську мову, спів, звичаї, церкву, школу і т. п.

Лиш завдяки загальноісторичному припадкові румуни, що оточені навколо слов'янським морем народів, не потонули в нім, слов'янізуючися, подібно як болгари, а навпаки, задержали ще свою римську окремішність, яку в новітніх часах сильно скріпили й підсилили. На пропозицію румунської Академії Наук, при кінці XVIII стол. викидається з урядового вжитку писання кирилицею та урядування старослов'янською мовою і, під впливом латиністичного напрямку в Румунії з Семигороду, заводиться романістичний курс з уживанням латинського альфабету.

III. Румунська історично-політична наука про Київську імперію та про Галицьке князівство

Київська імперія. Опираючись на хроніці Нестора »Повість временних літ«, яка яскраво виказує, що між Дністром та Дунаєм, на землях, до яких зголошують претенсії румуни, з давен-давна перебували слов'янські племена — уличі, тиверці та інші, — румунська історично-політична наука дає своєрідні пояснення цьому історичному фактові, що його їй важко заперечити. Вона твердить, що з ходом часу згадані слов'янські племена були відокремлені від решти слов'ян на схід від Дністра, від словенів та антів, варварськими племенами угро-алтайського походження. Внаслідок того вони були ступнево абсорбовані дако-римлянами, які щораз більше напливали туди з Балкану. Такого вигідного для румунів твердження не можна, одначе, належно науково обґрунтувати, і румуни цього навіть не намагаються.

Далі, румуни твердять, що в IX ст. слов'янські племена жили у великій ворожнечі поміж собою, тому вислали посланців до норманського племени варягів, у Скандінавії, з проханням прийти до них та навести лад. Скандінавські племена, які »прийшли робити лад«, румуни називають »родзинами«. Назва ця взята від імени їх провідника Рудерер, себто весляр. З цього румуни й виводять назву »Русь«.

Історик М. Грушевський у своїй праці, виданій німецькою мовою 1916 року у Львові п. з. »Історія України« (т. I, ст. 37), говорить, що назви »Русь« історична наука не в спромозі задовільно вияснити; тож і твердження Нестора, на яке покликається румунська наука, попадає під сумнів.

Походження назви Русь намагалися вивести такі українські історики і вчені, як Д. Дорошенко (Назва Русь, Росія і Україна в історичнім і теперішнім значенні, Берлін, 1931), М. Кордуба, Ст. Рудницький, М. Голубець, В. Кубійович та інші.

Самий Грушевський признав факт, що на дворі київських князів значну ролю відогравали варяги, княжі дружинники, які в X ст. прийняли назву Русь від слов'ян. Варяги були дуже войовничі, і князі часто брали їх з собою у походи. (М. Грушевський: Історія українського народу, німецьке видання, т. I., ст. 360, Ляпціґ, 1906). Обговорюючи далі це питання, Грушевський (ст. 391) обстоює думку, що ніде — ані в хроніках, ні в інших тодішніх письмах, ні в усній словесності — нема підтвердження, що назва Русь мала б походити від варягів.

Все ж таки румунська наука на чолі з істориком Нестором висуває це спірне твердження, як авторитетне. Треба зазначити, що в різнорідних рукописах Несторової хроніки пороблено значні дописки, які змінили стан тодішніх історичних подій, даючи їм багато штучних комбінацій, що їх використали російські історики, інтерпретуючи їх тенденційно і на шкоду українському народові. М. Грушевський вичерпно доказує, що в старій Русі, назагал, не лишилося жодних скандінавсько-варязьких слів ні в мові, ні в законодавстві (»Руська Правда«), ні в побуті. Навпаки, — каже автор, — назва Русь вийшла з Киева, столиці тодішньої української держави, та поширилася згодом на цілу Київську імперію. Київ був тоді головним центром цивілізації у Східній Европі. В Киеві

перехрещувалися всі найголовніші торговельні шляхи з заходу на схід та з півночі на південь, до Візантії.

Румунська історично-політична наука, обговорюючи часи заснування Києва, обстоює думку, що варяги завоювали насамперед слов'янські племена біля Ладозького та Ільменського озер, даючи тим почин до заснування династії Рюриковичів, але з часом зслов'янщилися та прийняли назву Русь. Назва ця розтягнулася на цілу державу Рюриковичів з столицею Новгород. Друга група варяг під проводом Аскольда і Дира пішла далі на полудне, аж до середнього Дніпра, де заснувала Київ, другу варязьку державу, незалежну від Новгорода. Цю думку підтримує також історик І. Ністор. (ст. 37-38).

М. Грушевський (ст. 398) дає таке пояснення для того факту на основі хроніки Нестора. Аскольд і Дир, пливучи вниз Дніпром, зупинились коло одного города та спитали мешканців, що це за город. Їм відповіли, що той город заснований трьома братами — Києм, Щеком і Хоривом, — які повмирали, а вони, мешканці, є їх нащадками, але попали в неволю до хозар та платять їм данину. Аскольд і Дир залишились тоді в городі, стягли до себе варягів та почали володіти полянськими землями. Хроніка Нестора покривається з леґендою про заснування Києва в IX ст. вищезгаданими трьома братами. Назву столиці Київської імперії перейнято від імени найстаршого брата, Кия.

Грушевський твердить, що походження назви Русь треба шукати на півдні, звідки вона прийшла, а ніколи на півночі, як це роблять прихильники варязької теорії. Він заперечує (ст. 399) твердження, ніби в Києві панувала династія варязького походження, на що, на його думку, нема певних джерельних доказів. Цей факт треба уважати лише за переходову зміну місцевої старокиївської династії варязькою, яка згодом потонула в морі старої Руси.

Щоб остаточно вичерпати це питання, слід згадати, що, крім варязької теорії про походження назви Русь, поширюваної, переважно, чужинецькими істориками, існують також інші теорії, що заперечують варязьку, висувані М. Грушевським, В. Щербаківським, С. Шелухиним і т. д. Варязька теорія, з уваги на її вигідність для німців, була розповсюджувана істориками III Райху, особливо під час II-ї світової війни, коли німці окупували Україну.

Вадим Щербаківський (Формація української нації, Подєбради, 1937, ст. 40) дає інше пояснення назви »руський«. На його погляд, ця назва означає — підданий руського князя. Її поширено пізніше на всі племена Київської імперії. Проти народів номадських степовиків хоронив усі руські племена ліс, внаслідок чого вони зберегли свої традиції, що живуть і понині.

В. Щербаківський пише (ст. 42), що »деякі вчені твердять, що плем'я Русь було українське плем'я, що київські князі суть князі того племени та носять чисто українські імена і що київські князі ні в якому разі не були варягами«.

Сергій Шелухін (Звідки походить Русь, Прага, 1929) виводить теорію кельтського походження Київської Руси, з Франції. Він заперечує варязьку теорію і твердить, що вона науково необґрунтована та опирається тільки на політичному тлі.

Історично-політична наука ще не сказала свого останнього слова в справі походження назви Русь. Наші молоді вчені мають за завдання зробити це з української точки погляду, щоб заперечити московську науку, яка завжди містила в собі московські державно-політичні тенденції імперіялізму, перейняті базкритично деякими чужоземними істориками в Европі. Нам слід зупинитися на теорії автохтонного походження назви Русь від українського народу, що заселював Україну тисячі років, бо ще в добу трипільської культури.

Румунська наука, обговорюючи далі похід Олега на Царгород 907 р., помилково твердить, що метою того походу було заснувати там норманську імперію, подібно як пізніше це сталося на Сіцілії. Про князя Святослава кажуть, що він прагнув завоювати Царгород і заснувати там »Російську імперію«. Вони також твердять, що Володимир Великий з'єднав усі землі під один скиптр »Російської держави«, а Ярослав Мудрий зібрав так зване »російське« звичаєве право в один збірник під назвою »Руська Правда«. По смерти Ярослава Мудрого, його сини поділили імперію на три частини, внаслідок чого підупала мілітарна сила імперії. В 1240 р. Київ зруйнували монголи та зайняли цілу імперію.

З того вже видно, на які ненаукові матеріяли опирається румунська наука щодо теорії походження Київської Руси. Визначніші румунські історики, як Н. Йорґа, Ксинополь та інші, які претендують бути світовими істориками, повинні були познайомитися ближче з тим питанням також на основі українських джерел, особливо Грушевського, який видав свою працю доступною для чужинців німецькою мовою ще перед першою світовою війною.

Галицько-Волинське князівство. Історично-політична румунська наука, обговорюючи справи заснування Галицько-Волинського князівства, відкликається до хроніки Нестора, де згадується, що 981 р. Володимир Великий пішов походом на захід, підбив багато народів та завоював багато земель. Хроніка наводить такі назви земель: Перемишль, Червень, землі Поділля та Волині.

У XII ст., по смерті князя Володаря Перемиського, князівство ділиться на дві частини, з яких Ростислав одержав Перемишль з околицями, а його брат Володимирко — Звенигород. Володимирко об'єднав по смерті Ростислава всі землі в одне князівство з Покуттям і Теребовлею, а столицю переніс до Галича, де 1141 р. заснував Галицьке князівство.

Ярослав Осьмомисл, син Володимирка, сконсолідував та значно поширив Галицьке князівство далеко на південь, сягаючи по Дунай. Це підтверджує навіть румунський історик Ністор. На його погляд, на території Молдавщини проживали у той час варварські племена печенігів та куманців, яких можна було витиснути звідтіль тільки силою. Та Галицьке князівство зробити цього не могло.

В 1200 р. галицький князь Володимир утратив незалежність свого князівства і був змушений визнати над собою зверхність волинського князя Романа, який злучив обидва князівства в одну сильну державу. Лише таким способом ця держава могла протиставитися натискові поляків та угорців. Слава Романа дійшла аж до Риму. Папа Інокентій II хотів надіслати йому королівську корону, з умовою, що він повинен був прийняти католицизм. Князь Роман не хотів зректися віри прадідів за такий

марний дар. По його смерті знову виринули спори за владу. Внаслідок того держава послабла та розпалася. Галичину зайняли угорці, яких пізніше прогнав король Данило.

В XIII ст. Галицько-Волинське князівство перестало існувати як самостійна державна одиниця внаслідок нападу татар, що завоювали його та змусили платити данину. Румунська наука обстоює погляд, що татари були зайняли також Молдавію, звідки прогнали куманів, і це можлива річ.

По смерті Юрія Тройденовича, польський король Казимир зайняв Галичину в 1340 р. та включив її в межі своєї держави. Польща довший час вела війни за Галичину. Казимир, дбаючи про незайманість кордонів Польського королівства, зміцнив Дністер коло Хотина та Прут коло Чернівець замками Цецин та Хмелів. Про замок Хмелів довго розписувалися румунські історики, та не могли його знайти. Його віднайшов український археолог Буковини, професор Чернівецького університету д-р Чеслав Амброзевич, який на основі своїх розкопів у Басарабії та Буковині здобув собі розголос — не лише у Румунії, але й у цілому світі — дослідника трипільської культури. До речі, знахідки решток тієї культури на Буковині та в Басарабії вказують на давність єдности тих земель з іншими частинами України.

Поляк Длуґош у своїй хроніці, згадучи про Казимира, говорить ще про такі укріплені прикордонні замки, як Камениця, Бакота і інші.

Татар з Молдавії прогнав угорський король Людовик Великий, який, згідно з твердженням румунів, у поході користувався румунами з Мармарощини. Він їх і залишив, мовляв, там же для оборони границі.

По одруженні Ядвиги з литовським князем Володиславом Ягайлою, Польща 1386 р. злучилася з Литовською державою.

Румунська наука признає, що нове державно-політичне панування над українцями не було перешкодою в дальшому розвитку українського етнічного побуту. Та про перебування українського етнічного елементу в північній частині Молдавії, на Буковині, румуни не згадують ні словом. Ністор (ст. 47) твердить, що Волинь, Галичина та Поділля політично все тяжіли у своїх змаганнях до Дунаю та Дністра. Він рішуче заперечив історичний факт, наведений усіма українськими істориками, що Мармарощина, Буковина, Басарабія та Молдавія перебували під пануванням галицько-волинських князів. Але свого заперечення він зовсім і не обґрунтовує. А між тим, самі історичні факти, підтверджені збереженими досі документами, промовляють за тезу українських істориків.

Румунські історики наводять, навіть, один документ князя Івана Ростиславича, званого також Берладником від міста Берлад, з галицької династії, що знаний в історіографії під назвою »Берладського диплому« з 20 травня 1134 р. Цей історичний документ був опублікований румунським ученим Богданом Петрічейку Гаждеу оригінальною староукраїнською мовою в 1869 р. з обширним коментарем. З уваги на історичну вартість цього документу для української історіографії, наводжу його в цілості сучасною українською мовою:

»Во ім'я Отця, Сина — Я, Іванко Ростиславич, від столу (трону) Галицького, князь Берладський, дозволяю купцям з Мезербії не платити

мита (перевозного) в нашім місті Малий Галич, а тільки в Берладі і Текуч (других) наших містах.

А при вивозі місцевого товару угорського, руського і чеського щоб ніде не платили, а тільки в Малім Галичі.

Сказав воєвода до того обітницю.

Від Роджества Христового тисяча сто тридцять і чотири літ, в місяці травні, 20 дня«.

З появою того важливого історичного документу, розпочалась досить поважна наукова полеміка між нашими, румунськими та іншими істориками. Про нього писав І. Шараневич (Історія Галицько-Володимирської Руси), Р. Руслер (Румунські студії, ст. 323), І. Богдан (Берладський диплом, Вісник Румунської Академії наук, річник II, ст. 65 і наст.), Р. Роситі (Берладська держава, »Новий часопис«, частина II, ст. 464 і наст., Букарешт, 1889), П. П. Панаітеску (Берладський диплом та документи Курятовича, Румунський історичний часопис, т. II, ст. 46-51).

Румунська наука останніх часів майже вся заперечує цей документ, як історичний »фальсифікат« Гаждеу та його батька з точки погляду лінґвістичної. В акті виступають три різні титули князя Іванка Ростиславича: 1) походячий з трону Галицького; 2) князь Берладський; 3) воєвода. Заперечуючи автентичність того документу, І. Ністор твердить, що Галицьке князівство в той час ще не існувало. На думку Ністора, таке князівство постало щойно в 1141 р., коли Володимир осів остаточно в Галичі. Ністор, обговорюючи далі цей документ, висловлюється, що ніде у старих наших хроніках не можна знайти титулу »воєвода« для князя Іванка Ростиславича. Тривким лишається лише титул »Берладський князь«, якого не може заперечити й самий Ністор. Він признає факт, що назва »барладники« подибується в наших літописах. Берладники жили за князя Олега над Дніпром. Від них, правдоподібно, пішла назва річки Берлад та місцевости тієї ж назви в Молдавщині.

Берладський диплом згадує також город Малий Галич, теперішнє місто Ґалац на Молдавщині. Два молдавські документи з 1445 і 1454 рр. також називають город Малий Галич. На основі тих документів, звільнено від митної оплати вози манастиря Гумори, які возили з Малого Галича рибу. Польський збірник »Городських та земських актів« (т. XIV, ч. 1340) вказує, що в 1444 р. львівський купець Піндріх робив закупи в Малому Галичі. Як з того виходить, у той час город Малий Галич був значиним торговельним центром на шляху до Дунаю серед інших городів, як Рени, Кілія тощо. Видно, що город цей був заснований галицькими купцями та став одним з важливіших торговельних центрів Галицького князівства.

Географ проф. д-р В. Кубійович (Географія України і сумежних країв, Українське видавництво, Краків—Львів, 1943, розд. XI) вміщає допис проф. І. Крип'якевича про заселення Молдавщини: »З гір українські поселенці заходили і в Молдавщину, про що свідчить давня топографія Молдави, де зустрічаємо багато слов'янських назв. Коли до розцвіту дійшла Галицько-Волинська держава, Молдавія стала для неї природним шляхом до Візантії, і тоді по всіх визначніших містах її появилися українські колонії. В одному з списків з половини XIV віку до українських осель зараховано молдавські міста Хотин, Сучаву, Серет,

Роман, Яси, Білгород і цілу низку наддунайських міст. Там були, річ ясна, значніші українські колонії«. Далі, на ст. 259 того ж твору, читаємо: »В Берладі (тепер Берлат) та в Ґалаці, що тоді називався Малий Галич, довший час навіть володів князь Іван Ростиславич з галицької династії.«

Ністор (названа праця, ст 54) обурюється з того приводу і твердить, що це »пропаґаторство української ідеї«.

Для ширшого висвітлення того питання наводжу думку Бориса Крупницького (Історія України, видання німецькою мовою, ст. 1-18, Ляйпціґ, 1941), який каже, що князь Володимирко, син Володимира Галицького, розпочав поширювати границі свого князівства в південно-східньому напрямку -- на Поділля, Басарабію та Буковину — ще в XII в. В той час не було нікому й на гадці говорити про румунську державу та про формування румунського народу.

Згадуючи Івана Берладника, князя Звенигорода, Крупницький визначає за місце його панування полудневу частину Галицького князівства, додаючи до того географічну мапу українських князівств X-XIII віків. Історик показує, що Галицке князівство простягалося від Перемишля, між ріками Прутом, Дністром та Дунаєм, до Чорного моря і гирла Дунаю. Город Малий Ґалич був заснований на річці Берладник, там, де та річка вливається до Прута.

Покликаючись на спеціяльні, вишукані джерела, румунська наука з усіх своїх сил намагається заперечити той невигідний для неї історичний факт. Ністор, як речник румунської історичної думки, твердить, що територія Молдавщини ніколи не входила у склад Галицького князівства. Це твердження обґрунтовує оповіданням візантійського хронікера з XII ст., Нікіти Хонятиса, який описує пригоду візантійського володаря Андроніка Комнена, що втікав до галицького князя Ярослава Осмомисла та по дорозі його викрали волохи (румуни). Кожний, хто читає таке ствердження, бачить, що у хроніці нема ні сліду заперечення приналежности Молдавії до Галицького князівства. Ніхто не каже, ніби волохи тоді не існували; але вони могли існувати і в самій Молдавщині, яка творила єдність з Галицьким князівством, і то тим більше, що волохи радо служили в княжому війську як дружинники. Треба також зазначити, що назва Молдавщина пізніша за галицько-волинську державність.

В обороні української тези можна навести Воскресенський літопис з додатком, де підтверджується приналежність Молдавщини до Галицького князівства. В одному розділі перераховуються »руські городи з-над Дунаю«, як Нове Село, Кілія, Чернь, Аскітюрм над Прутом (тепер Яси, столиця Молдавії), Романів Торг, Сочава, Серет, Баня, Нечунь, Коломия, Городок, Хотин над Дністром, Мдінь (тепер Відінуль), Діня (тепер Мічінув), Відіків, Білгород (Читатя Альба), Акаліястра (Вилків, село українських рибалок над Дунаєм), Корочонов (Крачуна), Камен (себто Пятра), Неамтс, Нечюн біля Чернівців, себто замок Цецин і ін. Літопис кінчається роком 1347.

Але і цю хроніку використовує румунська наука як аргумент проти твердження, що Молдавія належала до Галицького князівства, бо в ній нема згадки про ряд городів, наведених у Берладському дипломі, як Те-

кучуль, Малий Ґалич та Мезебрія. З того Ністор робить висновок, що Берладський диплом не є автентичним історичним актом, а просто вигадкою румуського вченого Б. П. Гаждеу.

Таке сміливе твердження І. Ністора легко можна збити текстом поміщеним у книгах »Пам'ятники русского права« (випуск II, під редакцією проф. С. Юшкова, Державне видавництво юридичної літератури, Москва, 1953, ст. 26). Тексти збірника починаються якраз тим документом, охоплюючи також інші документи XII-XV віку. Отже, це не фальсифікат Гаждеу, як це каже Ністор, а правдивий документ, взятий із збірника статтей до історії права, присвяченого М. Владимирському-Буданову, Київ, 1904.

Ністорові треба нагадати, що всім відомий Несторів літопис згадує про городи староукраїнських племен уличів і тиверців, що проживали між Дністром і Дунаєм, на території теперішньої Молдавщини. Факт цей підтверджує рівнож і російський історик Карамзін у своїй праці »Історія Російської держави« (видання німецькою мовою, Рига, 1820, т. II, ст. 28). На подібнім становищі стоїть і історик Шараневич у творі »Історія Галицько-Волинської Руси« (Львів, 1863).

Наш відомий історик М. Кордуба документами доказав, що в XIII ст. до Галицько-Волинського князівства належали молдавські, басарабські, буковинські та мормароські землі із значною частиною Семигороду по ріку Шішев і Будак, до города Рущія, з городом Сасвар включно. М. Кордуба, щоб доказати правдивість свого твердження, наводить два документи: один — короля Андрея II з 1228 р. та другий — папську буллу з 1264 р.

Всі наведені матеріяли підтверджують історичний факт приналежности до Галицького князівства земель Мармарощини, Буковини, Басарабії, з Молдавщиною включно. З цим мусять погодитися і найбільш шовіністичні румунські історики. Самий І. Нестор не має жадного морального права заперечувати українські ревіндикаційні пляни до названих земель. Ці пляни зовсім не означають українського імперіялізму, як це називають румуни, а є частиною права українського народу на самовизначення та на життя в одній державно-політичній організації — Українській Самостійній Соборній Державі.

IV. Румунська історично-політична наука про походження українського етнічного елементу в Румунії

Що Україна, ніби, не має права до своїх південно-західніх земель — Мармарощини, Буковини та Басарабії — румунська наука намагається довести й етнічним аргументом. І. Ністор, як новітний речник тієї політичної тенденції, заперечує політичну залежність Молдавії від Галицького князівства. Та самий він мусить признати факт перебування значної кількости українців на згаданих землях довго перед заснуванням старорумуиських воєводатів Валахії та Молдавії. Ністор признає навіть факт, що й тепер залишилося на тих теренах ще досить багато українських родин.

Коли глянемо в »Підручну книгу України«, видану І. Мірчуком (Ляйпціґ, 1941, ст. 28-29), то побачимо, що на основі румунської статистики

з 29. 12. 1930 р., на території Румунії проживало 780.000 українців. Це гарна кількість родин, однак і та кількість применшена в порівнянні з дійсністю, бо румунська сатистика завжди наводила фальшиві дані щодо кількісної сили національних меншостей. За румунською офіціяльною статистикою, українців нараховувалося: в Басарабії — 461.000, на Буковині — 302.000, а в Мармарощині — 17.000, усього разом — 780.000. Коли зважити, що в наведених трьох областях усе населення нараховувало 1.238.000 душ, то навіть румунська статистика доводить, що українці там становили більшість. Та румуни не враховували сюди мешканців з-над Черемошу й Карпат — гуцулів, яких вони вважали за населення куманського походження, за зрутенізованих румунів, отож і трактують їх окремо.

Про походження гуцулів є значна література. Чернівецький славіст проф. Калужнятський виводить назву гуцулів від »узі«, куманського племени, яке прийшло в Карпати, поселилось там та й зрутенізувалось. Підтверджує це Калужнятський тим, що у гуцулів коняка має свій культ. Це, ніби, тому, що у степовиків кінь був одиноким середником льокомоції. Таким він і залишився надалі у гуцулів.

Шухевич (Гуцульщина, т. II, ст. 25) згадує, що в 1845 р. Коженьовський доказував походження гуцулів від румунського слова »гоц«, яке означає розбишака, збиточник. На його думку, гуцули це зрутенізовані скити.

За твердженням І. Ністора, прабатьківщиною гуцулів мало б бути Покуття, звідки вони в XVII в. перейшли Черемош та поселилися в Карпатах у місцевостях: Довгополе, Розтоки, Бергометр, далі — Сторонець, Похилів, Дихтинець, Сергії та Плоска. З часом вони перейшли річку Сучаву, поселюючись у Керлебабі, річку Молдаву коло Брязи та зайняли в південній Буковині такі оселі: Арджів, Русь-Молдавиця, Остра, Джемені та ін. Ністор ст. 67) признає, що гуцули натрапили на досить рідкі румунські поселення, які з часом засимілювались при допливі нових гуцульських поселенців.

Добре, що самий Ністор признає рідке румунське заселення Буковини. Хочемо пригадати ще деякі історичні факти. Всім відомо, що слов'янське розселення відбулося досить учасно, десь коло 3-6 ст. по Христі. В давній слов'янській батьківщині проживали над Богом дуліби, на Поліссі — деревляни, в околиці Києва — поляни, на Лівобережжі — сіверяни, над нижнім Дніпром — уличі, між Дніпром і Дунаєм — тиверці, а в Карпатах — хорвати. Цей знаний та історично незаперечний факт визнають усі визначні славісти та історики світу. Слід зупинитися ближче на проблемі заселення Карпат.

Проф. д-р Кубійович (Географія України, Краків-Львів, 1943, ст. 257) стверджує, що на заході наше населення зайняло в той час Підкарпаття, перейшло, навіть, через Карпати і зайняло верхів'я Тиси. Все це відбулося перед приходом на ті землі дако-римлян, себто первісних румунів.

Що українці це перші поселенці земель Буковини, Басарабії та Мармарощини, в тому нема сумніву. Всі топографічні назви місцевостей даних земель підтверджують і доказують це. Академік Ст. Смаль-Стоцький у своїй праці »Буковинська Русь« (Чернівці, 1896) дає вичерпні до-

кази на першість поселення тих земель українцями. Першість українського поселення на тих землях обстоюють другі українські вчені, як Попович, М. Кордуба і ін., а також учені чужинецькі, як Р. Фр. Кайндль.

Те саме доводить ціла матеріяльна культура тих земель, виявлена новітньою археологією. Згадати б тільки археологічні розкопи в Шипинцях, на Буковині, де знайдено досить клясичні експонати трипільської культури, подібні до експонатів, подибуваних у цілій Україні. Наш археолог, професор Чернівецького університету, член Королівської археологічної комісії Бельгії Чеслав Амброзевич своїми розкопами на Буковині й у Басарабії не раз доказав першість перебування слов'ян на тих землях. Проф. Ч. Амброзевич дав і географічну карту українських городів, які, маючи виключно оборонний характер, проходили у трьох лавах уздовж буковинських річок. Він зібрав багато матеріялів та приготовляв видання обширної праці, яку в румунських умовах годі було завершити, під назвою »Старослов'янська доба на Буковині та Басарабії«. Пробував, однак, видати її під прикритим заголовком »Передвоєводальна доба«. Та, внаслідок другої світової війни, праця залишилась, мабуть, у рукописі, якщо цілковито не пропала.

Немає сумніву, що в XVII ст. українці допливали на Буковину з Галичини, але лишається фактом також і те, що українці там же були першими поселенцями; там зрубували ліси, випасали худобу та займались хліборобством.

І. Ністор твердить далі, що українці втікали з Галичини, бо там панував суворий режим праці. Українці були невільниками в посілостях польської шляхти, де були приковані до землі та де заборонено їм зміняти місця праці. Такий стан речей довів до невдалого гайдамацького повстання в 1768 р., тому доплив українців з Галичини на Буковину та Басарабію знову посилився.

Під час австрійського панування на Буковині, в 1775 р., рух цей загрожував польській шляхті залишенням без робочих рук. Тому мусіла інтервеніювати влада. Власне, з того приводу появилися цісарські декрети з рр. 1775, 1777, 1779, 1784, 1785, 1790, якими заборонено українцям з Галичини надалі поселюватися в Буковині та Басарабії. Таке твердження Ністора не витримує критики, бо відомо, що навіть у Бачванщині та в Добруджі живуть українці значними кількостями, а цього не можна пояснити українським поселенням у Румунії XVII-XVIII віків. Щодо Басарабії, то Ністор твердить, що українці там поселилися ще пізніше, бо в XIX ст., коли Басарабія попала царській Росії, яка почала колонізувати придбані території українцями.

На цю тему Ністор написав багато праць, але вони не мають наукової вартости. Маючи характер політично-пропаґандивний, вони тільки й мали на меті заперечити українські права до тих земель. Та ми обстоюємо римську засаду: »Пріор темпоре, пріор юре«, яка в цілості знаходить застосування в цьому історичному спорі. Для більшого зміцнення нашої тези ще раз згадаємо поему молдавського хронікера Мирона Констина, присвячену польському королеві Янові Собеському з 1684 р. В поемі згадується похід воєводи Драґоша — а він, на думку румунів, мав заснувати Молдавське князівство — та про те, що Драґош у дорозі через Буковину зустрів українця Яцка з Снятина, від якого пішла, прав-

доподібно, назва міста Іцкані на Буковині. Це ще один історичний документ, який підтверджує першість перебування українців на тих землях.

Назагал історично-політична наука виводить походження українців на тих землях з доби створення Молдавського князівства, коли багато їх попало до полону під час війн за Покуття. Потім вони мали бути поселені на ти землях на постійно.

На закінчення того розділу лишається ще раз ствердити, що, незважаючи на зусилля румунів-україножерів заперечити факт першости українського поселення на Мармарощині, Буковині та Молдавії, з Басарабією включно, історичні докази лишаються твердим фактом в обличчі скомбінованих фікцій та штучних теорій.

Коли в 1945 р. північну частину Буковини та Басарабії прилучено до України, поза їх межами осталась іще поважна кількість українців у межах теперішньої Румунії. Часопис »Америка« з Філядельфії (ч. 8, 1. 2. 1947) подав, що, згідно з останнім переписом населення, в Румунії проживають під цю пору 270.000 українців, поселених у таких областях: південна Буковина, Басарабія, Молдавія, Добруджа, Мармарощина. Коли врахуємо, що офіційні румунські статистики не були і не є об'єктивними і правдивими, то й така значна кількість українців є доказом, що вони перебувають на тих територіях з давен-давна, ще довго перед румунським заселенням тих земель.

V. Румуни як приятелі українців та протектори української культури

Коли переглянемо румунську політичну літературу про Україну, видану по 1-ій світовій війні, то майже скрізь знайдемо твердження, що Румунія, будучи тієї ж самої православної віри, що й Україна, завжди мала з нею тривкі торговельні та культурно-релігійні зв'язки.

В 1340 р., коли українці в Галицько-Волинському князівстві втратили свою державно-політичну незалежність внаслідок польської окупації, то лиш румуни протеґували українських утікачів з Галичини. Вони, — так читаємо в румунських виданнях, — радо приймали втікачів та колонізували ними свої землі. Там українці знайшли підмогу з боку населення та оборону з боку держави.

Румуни цитують проф. М. Грушевського, який підтверджує факт, що галицькі князі не раз отримували мілітарну допомогу від молдавських воєводів. Молдавський воєвода Степан Великий в 1496 р. напав на Покуття, спровокований невдоволенням українців, яким пішов помагати проти поляків. В час тієї кампанії українці радо приймали молдаван, гостили їх та навіть зголошувалися до молдаванського війська. В 1502 р. Степан Великий зайняв Покуття й назначив молдавську адміністрацію, встановляючи своїх старостів у Снятині та в Коломиї.

З того історичного факту видні правдиві наміри румунів того часу. Вони, замість дружньої допомоги та охорони, запровадили окупаційну адміністрацію Покуття, на шкоду місцевому українському населенню. З тієї випадкової окупації Покуття виникли й пізніші постійні наміри румунських імперіялістів прилучити Покуття до Великорумунської держави. Далі румунська наука твердить, що в Молдавії часто висвячували молодих кандидатів з Галичини на православних священиків.

Яку охорону давали румуни українцям та якими були протекторами, на це вказує історичний факт, що воєвода Мігай Хоробрий у своєму

змаганні здобути польську корону запропонував російському цареві Борисові Годунову піти з ним війною проти Польщі в обмін за його, воєводи, згоду на московську окупацію Поділля та інших областей України, включно з Києвом. Цей плян молдавського воєводи знівечив Лев Сапіга.

І. Ністор, обговорюючи ці події у своїй праці (ст. 80), вказує, що влітті 1600 р. Баба Новак напав на Покуття і знищив усе, що стояло йому на дорозі. Це ще один доказ »приязні« та »охорони українців« з боку румунів, доказ, поданий самим румунським ученим.

Румуни часто твердять, що вони заснували в Галичині багато православних церков і фундацій. Загалом, за їх твердженням, по упадку Візантії в 1453 р., історичну місію оборонця православ'я перебрали на себе Молдавія та Монтинія. А відомим фактом є, що на те престижеве звання оборонця православ'я від найдавніших часів і до революції претендувала Москва, що бажала стати »Третім Римом«.

Румунська історіографія вказує, що молдавський воєвода Константин Басараб збудував у Мукачеві церкви, де пізніше створив резиденцію єпископства. Там же можемо знайти відомість, що в 1527 р., коли у Львові згоріла церква Успенія Богоматері, заснована в XII ст., то молдавський воєвода Олександер Лапушняну відбудував її, даруючи водночас дзвін, який і отримав назву »Олександер«. При посвяченні відбудованої Успенської (Волоської) церкви у Львові був присутній також і молдавський митрополит. Над входом до церкви вміщена таблиця з старослов'янським написом, яка відзначає той факт.

По Берестейській унії 1596 р., коли частина православної Церкви в Україні підпорядковувалася папі, румуни підтримали православних, що залишилися під зверхністю царгородського патріярха. Румуни пишаються, що вони завжди підтримували Львівську православну парафію в спротиві польському католицизмові.

Молдавський воєвода Єремія Могила помагав Ставропігійському братству, братській школі та шпиталеві у Львові. Подібно й у другій відбудові львівської Успенської церкви, — показують румуни, — помагало багато бояр та воєводів з Молдавії. Її реставрація закінчилася за молдавського воєводи Мирона Барновського. В його честь приміщено пропам'ятну таблицю його імени.

Слід згадати, що українці зуміли зреванжуватися молдаванам. У Ставропігії вилито черенки для друкарні молдавського воєводи Василя Лупула, а в обмін за це він покрив церкву золоченою міддю. В Ставропігії також друкували багато книжок для Молдавії. Таким чином, і галицька частина України дала досить поважний вклад у молдавське культурне життя. Завдяки українцям у Ясах постала перша молдавська друкарня. В той час урядовою мовою в слові і в письмі на молдавськім воєводськім дворі була тогочасна українська літературна мова. Але ті факти румунська наука, як і згадує, то скупо.

Біля Волоської церкви у Львові прибудовано капличку Трьох Святителів, де поховані, між іншими, Олексій Балабан, молдавський воєвода, претендент на трон України Дука та інші молдавські й українські суспільно-політичні діячі.

Львівська Ставропігія втримувала культурні зв'язки з Молдавією до 5 квітня 1709 р., коли то вона — разом з Волоською церквою — приєдна-

лась до унії. З тією датою обірвались релігійні зв'язки греко-католицької Церкви в Галичині з молдавською православною Церквою. Разом з тим, здебільша, обірвалися також політичні й культурні відносини, такі жваві перед тим. Ця дата поклала також край молдавським змаганням окупувати Покуття. Надалі лишаються слабі торговельні зв'язки Галичини з Молдавією, про які маємо досить часті згадки в історичних грамотах того часу. Цим питанням у Румунії займався особливо Гурмузакі, українського походження, у своїй серії збірок старослов'янських актів.

Належить згадати, що по переході львівської Ставропігії з братством і церквою на унію, деякі манастирі надалі залишилися вірними православ'ю, як, наприклад, Манявський скит у Станиславівщині, заснований Княжинецьким з Тисменців, що прийняв чернечий стан та ім'я Йов. Йому далі помагали молдавські воєводи, а зокрема донька воєводи Єремії, Марія. Це теж згадується у румунських джерелах. Манявський скит, як показують самі румуни, ця ж Марія Могилянка передала потім буковинському православному манастиреві в Сучавиці, щоб манастир, серед важкого матеріяльного положення, міг черпати з скиту прибутки на своє утримання. А Манявський скит мав свої значні посілості якраз на Буковині; біля Чернівець йому належало багато сіл, таких як Мамаївці, Ревна, Митків над Дністром та інші. Ці посілості Манявського скиту, як подає Ністор (»Історія церковного фонду Буковини«, Чернівці, 1921, ст. 10), остаточно загарбав румунський релігійний фонд у 1783 р. На тому факті також видно наміри румунів у стосунках з Галичиною.

Румуни кажуть також, що митрополит Петро Могила отримав велику підтримку від Молдавії. Але не можна забувати, що в Київській Могиляиській академії навчалося багато молдаван, які, навпаки, отримували матеріяльну підтримку від митрополита Петра. Про це румуни не згадують. Румунська історіографія майже промовчує також і той факт, що Петро Могила за зразком Могилянської академії в Києві за воєводування Василя Лупула заснував другу академію, в Ясах. І. Ністор у своїй цитованій попереду праці (ст. 107) лиш мимохідь згадує, що київський митрополит Петро Могила вислав до Яс визначних професорів новій молдавській школі і подарував цілу друкарню. Створення й обладнання високої школи в Ясах, заснування друкарні доводить, що не Київ від Яс, а навпаки Яси від Києва отримували допомогу, що Україна, як значне огнище культури на Сході Европи того часу, обдавала своїм промінням також сумежні країни, в тому й Молдавію, посилаючи туди значну кількість своїх професорів, учителів, священиків, релігійних та наукових книг для манастирів, шкіл тощо.

Врешті, можна згадати також і те, що в XVII ст. Молдавський православний митрополит Дозофтей впродовж вісьмох років перебував у Стрию і в Жовкві, де серед українців знайшов захист, набирав досвіду в культурній і релігійній діяльності. Того досвіду не міг він набути в Ясах на Молдавщині, бо Молдавщина того часу на культурному та релігійному полі була досить відсталою країною. Румуни той факт воліють притаювати, але корисним було б, щоб його разглянули докладніше.

VI. Румунія та Українська Козацька держава

Бурхливий період української державности княжої доби закінчився в XVI ст., коли почала творитися й наростати нова політична організація України — Козацька держава. Її заснували українці, що бажали вільно жити, вільно володіти продуктами своєї землі та своєї праці. Початки цієї державної організації над Дніпровими порогами, де побудовано Запорізьку Січ — центр Козацької держави. Козацький лад, серед іншого, мав і мілітарно-оборонний характер, бо він мав на меті захищати країну від татар, що нападали на українські землі зі сходу, як і від Польщі, Москви, Туреччини та інших загарбницьких потуг. Хто з українців бажав жити вільним від утисків шляхти й бояр, переходив у степи, де козаки радо приймали його у свої ряди.

Козаччина виникла по занепаді Київської імперії та Галицько-Волинської держави й продовжує в нашій історії традиції української державности.

Румунські історики намагаються довести протилежне. Вони кажуть, що козаччина постала з різнорідних збігців та пройдисвітів, що переважно керувалися інстинктом наживи. Вони не можуть погодитися з тим, що, як політична організація, козаччина була формою української державности, з питомими порядками і правами, та боронила Христову віру від мусулман на Сході Европи. Державнотворчі традиції козаччини мали за своє джерело суспільно-політичні відносини на українських землях по обидвох боках Дніпра, були продовженням традицій української незалежної держави. Цю мету підтвердило багато історичних фактів, яких і румуни не можуть заперечити.

Молдаваним Мирон Констин у своєму літописі згадує про козаків, як нащадків київських княжих дружинників, носіїв традицій української державности.

Польський хронікер Бєльський в 1489 р. зазначив, що козаки дали цінну військову допомогу польському королеві Яну-Ольбрахтові проти татар. Москалі в 1495 р. називають козаків »людьми України«. Назва з цього документу є цінною історичною вказівкою, бо багато чужинецьких істориків говорить, що козаки — це не українці, а росіяни. Молдавський хронікер Григорій Урекія у своєму літописі згадує, що козаки помогли претендентові Диспотові здобути молдавський трон.

Як підтверджують і румунські історики, козаки часто були змушувані інтервеніювати у спори за молдавський трон і не одному молдавському воєводі збройно помагали здобути й закріпити владу в країні. Історія знає випадки, коли козацькі провідники використовували ті спори й займали Молдавію під гетьманську булаву. Так, Іван Підкова і Петро Козак засідали короткий час на молдавському троні, прилучуючи Молдавщину до Козацької держави. Молдавський літопис згадує, що козаки під проводом Лободи і Наливайка були зайняли Молдавію і спалили Яси.

І. Ністор (»Румуни з Трансністрії«, збірник Кордуль Козмінулуй, Чернівці, 1925, т. I, ст. 24 і наступ.) обстоює думку, що козацький провідник Лобода був з походження румуном. Подібно говорять румуни і про Підкову та інших козацьких провідників, не даючи на це конкретних

доказів. Вони кажуть, що козаки напали, навіть, на Мунтинію (Валахія) та Семигород, щоб забезпечити собі здобич і пожитки.

Козацькі претенсії на володіння троном Молдавії румунська наука пояснює тим, що між козаками було балато молдаван, які командували навіть частинами козацького війська, наприклад, Чіяпа та Волошин. Молдавський хронікер Мирон Констин, що в літописі багато місця присвячує козакам, з особливою пошаною згадує гетьмана Богдана Хмельницького, в описі козацького війська говорить, що чотирма з 15-ох полків того війська командували (за Хмельницького) молдавани: Переяславським — Лобода, Полтавським — Пушкар, Миргородським — Апостол, який перейшов до козаків з молдавського війська, та Бурла.

Румуська історіографія не наводить багато прикладів козацької допомоги молдаванам у боротьбі проти мохаммедан. Насправді козаки подавали таку допомогу досить часто і успішно. Історичні документи тієї доби показують, що в 1598 р. володар Валахії Михайло Хоробрий просив козаків допомоги проти мусулман. В 1612-22 рр. козаки під булавою Петра Конашевича Сагайдачного ходили походами на Молдавію і на Крим. Саме тоді у Хотині Польща склала з Туреччиною мир (1621), яким зобов'язалася не допускати козаків у турецькі посілості, в тому і в Молдавію, що перебувала тоді під зверхністю султана. Згідно з Хотинською умовою, поляки збудували над Дніпром свою фортецю Кодак, пізніше зруйновану козаками.

Проф. М. Кордуба (»Занепад і розквіт України«, журнал східньоевропейської історії, ч. IV, 13) наводить низку історичних доказів, що у важких хвилинах для Молдавської держави козаки завжди помагали їй.

На особливе відзначення заслуговують стосунки, що склалися між Козацькою державою та Молдавщиною за Богдана Хмельницького. Молдавський володар Василь Лупул, вбачаючи в Україні могутнього сусіда і надійного союзника, намагався прихилити Хмельницького на свій бік, і тому в 1652 р. віддав за гетьманича Тимоша Хмельниченка свою дочку Розанду. Весілля відбулося в Ясах. На ньому були присутні майже всі полковники, осаули та отамани з Запоріжжя. Коли невдовзі потім проти Василя Лупула повстали бояри й посадили на троні в Ясах власного претендента Стефана Ґеорґіцу, гетьманич Тиміш вирушив у допомогу тестеві, прогнав боярського претендента та знову посадив на троні Василя Лупула. В переходовий час трон займав самий гетьманич Тиміш. Та по його повороті в Україну, Стефан Ґеорґіц ще раз розбурхав боярське повстання і знову спромігся прогнати з трону Василя Лупула. Лупул схоронився на гетьманському дворі в Чигирині, де став просити військової допомоги для своєї справи. Гетьман Хмельницький тоді вдруге вислав свого сина Тимоша з козацьким військом на Молдавію. Внаслідок поранення при облозі Сучави, гетьманич Тиміш помер, козацьке військо вернулося в Україну, а Стефан Ґеорґіц, засівши на молдавському троні, негайно подбав про те, щоб увійти в добросусідські стосунки з Чигирином і вислав свого боярина Строескула з обіцянкою завжди бути готовим дати військову допомогу гетьманові.

Чи справа Василя Лупула заслуговувала на козацьку підтримку й ціну життя молодого Тимоша? Історичні документи показують, що Лу-

пул не був вірним спільником козаків. Незалежно від орієнтації на потугу тогочасної України, він вів переговори з Польщею та намовляв поляків піти походом проти козаків. В історії політичних стосунків України з Румунією подібні розгри повторювалися до другої світової війни.

Румунська історіографія всіляко намагається применшити ролю козаків в історичному розвитку Молдавії, а постать Тимоша Хмельницького показати в неправдивому вигляді авантюрника. Так, напр., І. Ністор, пояснюючи причини подруження Розанди з Тимошем, говорить, що гетьман Богдан Хмельницький змагав, ніби, через спорідненість з Лупулом увійти в контакт з тодішнім цивілізованим світом. За словами Ністора, гетьманич Тиміш був »зіпсованим молодцем«, який не вмів і заховуватися по-культурному... Таке твердження не витримує критики, бо відомо, що члени гетьманського роду, особливо ж старший син Тиміш, проходили основну військову та культурну підготовку.

Але дбайливішу увагу румуни придають допомозі Молдавії українцям в боротьбі за релігійне і національне визволення. Отож, матеріялом до того служить, напр., згадана літописна нотатка Мирона Констина про те, ніби в козацькому війську Хмельницького були чотири полковники-молдавани. А до речі, згадка молдавського літописця ніде і в нічому в історії не знаходить підтвердження. Навпаки, німецький історик І. Х. Енґель (»Історія України та українських козаків«, Галле, 1795) доводить, що старий миргородський полковник Данило Апостол, наприклад, вславився в козацьких походах, а це й дало молдавському хронікерові привід записати всі його важливі військові чини. Щодо інших трьох полковників, названих Констиним, то їх молдавського походження не доказують ні документи, ні навіть їх прізвища.

Інший румунський історик, Н. Йорґа (»Акти і фраґменти«, ч. 1, ст. 206), підкреслює, що в нещасливій битві Богдана Хмельницького під Берестечком (1651 р.) брали участь 4.000 молдавських вояків, які »боролися за здійснення політичних і соціяльних ідеалів України«.

Румунські історики своєрідно інтерпретують також Переяславську умову (1654 р.). Недобачаючи того, що ця умова була передусім військовим союзом проти Польщі, що полишила за Україною широкі права у внутрішній і зовнішній політиці, вони їй надають значення анексії України до Росії. І. Ністор (ст. 138) пише, що змагання гетьмана Хмельницького відновити незалежність Української держави не увінчалися сподіваним успіхом. Хмельницький, — говорить далі Ністор, — став легендарною постаттю для українського народу, оспіваною в народних піснях і думах.

В дальшому розвитку історичних подій відомий факт складення умови про приязнь між гетьманом Іваном Виговським та волоським володарем Константином Щербаном (1657 р.). Внаслідок Гадяцької умови (1658 р.) Виговський зірвав з Москвою і поєднався з Польщею. Та Польща склала з Москвою Андрусівську умову (1667), якою два сусіди розділили землі Козацької держави поміж собою. Гетьман Дорошенко шукав допомоги у турків, які війною змусили Польщу скласти мир в Бучачі (1672 р.), визнаючи Україну незалежною. Лівобережна Україна під гетьманом Самойловичем залишилася під зверхністю Москви.

Гетьман Самойлович, виступаючи по боці Москви у війні проти Ту-

реччини, зумів прихилити до себе волохів та молдаван з-під зверхности султана. З свого боку, турки не виконали заручених умов у відношенні до гетьмана Дорошенка, і той, у висліді, був змушений зірвати з Туреччиною, приєднатися до Москви, а незабаром був засланий на Сибір.

На той період історії Великої Руїни припадає й гетьманування Григорія Дуки, що з підтримкою турків став молдавським гетьманом в Україні. Для цього факту румунська історіографія знаходить підтвердження в молдавських літописах М. Констина, І. Никульчі та Олександра Аміраса, які докладно списують тодішні події в Україні та називають Дуку »господарем землі молдавської і землі української«. Раз створений прецеденс дав основи молдавським воєводам, як свідчить Нестор (ст. 147), зберігати цей титул до часів панування воєводи Константина Кантиміра.

За відомостями молдавського хронікера Івана Нікульче (Літопис молдавської країни за 1662-1793 рр.), дійсну владу на Правобережжі виконував Ені Ґрединовіч (Драгинич), з походження грек, колишній писар гетьмана Дорошенка та переяславський полковник, якого румунська історіографія вважає заступником Дуки в Україні. Самий Дука в Україні постійно не перебував, хоч і будував там свої двори і хоч гетьман Самойлович при одній нагоді згадував, що 1682 р. Дука приїжджав в Україну у відвідини. Для румунів цього вистачає, щоб вивести твердження, ніби Дука мав наміри поселитися в Україні на постійно. Найближче ж правди, здається, твердження молдавського хронікера Олександра Аміраса, який подвійний титул Дуки — господар і гетьман — пояснює тим, що турки, зацікавлені в поєднанні Правобережжя та Молдавії під одним володінням, до титулу господара Молдавії — по смерті Юрася Хмельниченка — добавили Дуці титул гетьмана України. Впливи Дуки в Україні припинилися по поразці турків під Віднем (1683 р.). Тоді козаки прогнали намісника Дуки, Драгинича, на короткий час обирають гетьманом Куницького, а потім у Немирові обрали гетьманом полковника Могилу, небожа митрополита Петра Могили. Гетьман Могила сам уже ходив походом у Молдавщину помагати Стефанові Петрічейку здобути молдавський трон.

Таким способом, від панування Дуки залишилися в Україні — у частині на лівому боці Дністра, званій в румунській термінології Трансністрією — групи молдавських поселенців, збереження яких дало румунам ґрунт заявляти постійні претенсії до тієї частини України, а навіть і прилучили її на короткий час у другій світовій війні.

В 1687 р. гетьманом України обрано Івана Мазепу, що, як добре відомо, зірвав з Москвою та розпочав визвольну війну в союзі з шведським королем Карлом XII. По битві під Полтавою (1709 р.), гетьман Мазепа схоронився в Бендерах на Басарабії, де й помер. Його поховано в княжому Малому Галичі (Ґалаці).

Молдавські хроніки присвячують доволі обширні уступи гетьмануванню Мазепи та московській реакції в Україні по Полтавській битві. Хронікер Констин, наприклад, подає такий опис руйнування Батурина: »Москалі напали на гетьманську столицю й нічого не пощадили, навіть дітей від грудей рубали шаблями, так що кров текла по вулицях ріками«. В іншому місці Констин добавив: »Спалили місто, з церквою включно; з міста залишилося лиш одне велике згарище«. При тій нагоді Кон-

стин подає цікавий факт, що молдавани ходили погонею за Мазепою, щоб піймати його та, видавши Петрові І, отримати викуп. Також дає опис перебування гетьмана Мазепи з Пилипом Орликом та іншими старшинами на Молдавщині, в захисті тодішнього султана. На Молдавщині таки, по смерті Мазепи, обрано було гетьманом Пилипа Орлика.

На маргінесі перебування Мазепи в Молдавії злобні румунські історики відзначають, що гетьман та його старшини... займалися поширенням української пропаганди серед молдаван. Та все таки вони разом з тим висловили тому ж Мазепі признання за те, що він змагав завершити пляни своїх попередників, гетьманів Хмельницького та Дорошенка, відновлюючи українську державну незалежність.

Можна тут ще згадати також цікаве розпорядження віденського двору в справі гетьмана Мазепи. Австро-Угорська імперія, яка в той час уже володіла Семигородом і поволі наближалася до українських земель, побіч Москви й коштом впливів Туреччини, формувалась у східньоевропейську потугу. Вона була зацікавлена подіями в Україні. Отож, як стверджує француз Вольтер (»Історія Карла XII«), уряд у Відні видав семигородській владі наказ, щоб у випадку, коли б Мазепа перейшов границю Семигороду, вона заарештувала його та передала московському цареві.

По смерті гетьмана Скоропадського, Москва заборонила обирати гетьманів, а натомість назначила для України »Малоросійську колегію«. Лиш на короткі відстані часу ще вдалося відновити гетьманську владу (Данило Апостол, Кирило Розумовський). В 1764 р. Катерина II остаточно розв'язала гетьманат, назначаючи для України генерал-губернатора в особі московського генерала, а в 1775 р., з наказу тієї ж цариці, Потьомкін збурив Запорізьку Січ і знищив тим самим рештки козацької державности. На завершення тих актів у 1783 р. в Україні впроваджено кріпаччину.

VII. Румунсько-українське сусідування в останні дні Австрії

Австро-Угорщина, як нова потуга на сході Европи, зайнявши в 1772 році Галичину, у своїх змаганнях протиставилась імперіялістичним посяганням Москви. А що в той час українська нація переживала своє національне відродження, то й обидві чужі потуги всілякими способами намагалися наростаючу нову силу пхнути одна проти одної. В розгрі за Україну, як це було показано вже в одному з попередніх розділів, окреме місце зайняла Румунія.

З прибуттям проф. М. Грушевського з Києва, у Львові в 1890 р. заснувалася національно-демократична партія, що поставила собі за мету об'єднати українські землі Галичини та Буковини в одній автономній країні в рамках Австро-Угорщини. Для тієї автономної країни національно-демократична партія передбачала окремий сойм та крайовий уряд.

Проєкт створення цього Західньоукраїнського коронного краю румуни негайно засудили. Для них це мав бути зав'язок Великої України під скіптром Габсбургів, а конкретно — архикнязя Франца Фердинанда, мовляв, деякі австрійські публіцисти в той час розповсюджували літературу, в якій показували коронування архикнязя на гетьмана Украї-

їни в Києві. Румуни обурювалися, що цісар Франц Йосиф І надіслав до коломийського ґарнізону, складеного з українців, архикнязя Карла, який часто відвідував також Чернівці та, загалом, захоплювався українцями. В очах румунів, таким способом австрійська дипломатія хотіла приєднати українців на свій бік, бо на сході зовсім виразно йшло до війни.

Та коли й справді вибухла війна, українці поставили тверду вимогу волі й незалежности для відновленої Української держави. Невдовзі відновився й конфлікт з румунами за Буковину, яка, перебуваючи від 1775 р. під зверхністю Австро-Угорщини, весь час була предметом румунських претенсій, ніби як частина Молдавського князівства. Згадуваний попереду історик І. Ністор у 1915 р. видав окрему брошуру п. з. »Румуни і українці на Буковині«, якою намагався історично та етнографічно довести слушність румунських претенсій. Загалом, він признавав, що українці живуть на Буковині, але вони ніколи не провокували румунів та не вимагали приєднання до України. Це лише політичні провідники, — писав Ністор, — вимагають відновлення Української держави з землями Басарабії та Буковини.

Вже в перших днях війни буковинський посол до австрійського парляменту, барон Микола Василько, видав до буковинських гуцулів заклик ставати до зброї. Австрійський уряд створив тоді український леґіон, що згодом змагався за об'єднання Буковини в Українській державі. В 1917 р. цей же посол Василько в групі інших послів з Буковини пристав до вимоги посла Романчука, щоб австрійський уряд негайно вилучив Карпатську Україну, Буковину, Басарабію та Галичину в окремий коронний край. Ця вимога мала також підтримку від Українського парляментарного клюбу на чолі з Костем Левицьким.

Але першими, що фактично й формально приступили до об'єднування західньоукраїнських земель, були москалі. В 1916 р., отримавши в своє посідання Галичину та Буковину, царський уряд об'єднав їх в окремому генерал-губернаторстві, адміністративно поділеному на дві губернії: Чернівецьку, складену з Буковини й Покуття, та Тернопільську, що охоплювала решту Галичини. Українська мова в генерал-губернаторстві прилюдних прав не одержала, але, все таки, окупаційна влада дала дозвіл на віднювлення українських гімназій в Тернополі, Чорткові та в Чернівцях. Зрештою, навесні 1917 р. вибухла революція і, хоч петербурзький тимчасовий уряд ще призначив на крайового комісара нового генерал-губернаторства князя Долгорукова, російський фронт у Карпатах уже хитався, а разом з тим стала хитатися й російська окупаційна влада в Галичині й на Буковині.

Серед політичної непевности, ініціятиву скласти проєкт нової управи для Галичини й Буковини перебрали самі українці. 22 квітня 1917 р. крайовим комісаром було затверджено проф. Д. Дорошенка, а губерніяльним комісаром у Чернівцях було поставлено Ол. Лотоцького. В більшій частині, українці були також повітовими комісарами. Д. Дорошенко видав до народів цих земель відозву, в якій заявив, що революція принесла волю всім народам та що новий лад на тих землях буде побудовуватися на принципах самовизначення націй. Самий проф. Д. Доро-

шенко (»Історія України 1917-23 рр.«, т. I, Ужгород, 1932, стор. 415) дає таку характеристику його тодішньої адміністрації:

»Дбаючи про українців, як про найбільш покривджену частину населення, не було роблено ніякої кривди іншим національностям — полякам, румунам, німцям, жидам«. І далі: »Основою відбудови шкільництва було поставлено повну свободу вживання різних мов: української, польської, німецької...«

Настановлена українська адміністрація залишалася в Галичині й Буковині аж до нового приходу австрійців навесні 1918 р. Про її працю докладно пише проф. Дорошенко (»Спомини з недавнього минулого«, ч. I, стор. 81-130, Львів, 1923). В той час українськими полоненими в австрійській армії дбайливо опікувався Український центральний галицько-буковинський комітет при Центральній Раді.

Українці з західніх областей, в тому й з Буковини, брали активну участь у будівництві молодої Української Народної Республіки і зразу ж заявили свою готовість стати у збройний захист її. У відозві, по проголошенні якої створено в Києві перший курінь УСС, формований з галичан, буковинців та карпатських українців, було сказано:

»Ми, галицькі, буковинські та угорські (карпатські) українці, сини єдиного українського народу, в цей важкий час почуваючи свою відповідальність перед будучими поколіннями, не можемо бути тільки глядачами, а повинні взяти якнайдіяльнішу участь у творенні нового державного ладу на Україні і в закріпленні тих свобід, які виборов собі український народ«.

Цей перший курінь УСС мав за завдання творити особисту охорону голови Центральної Ради проф. М. Грушевського та цілого українського уряду, особливо в час його евакуації з Києва на Волинь. Згодом той курінь вернувся до Києва з військами гол. от. Петлюри. Окремо від того, українські студенти в той час створили у Станиславові Буковинський курінь Січових стрільців.

В 1918 р. Австро-Угорщина почала розпадатися на національні складові частини. Українці з західніх областей обрали той час для відновлення своєї державної організації. Національна Рада під проводом Є. Петрушевича, скликана до Львова, 19. 10. 1918 р. опрацювала проєкт створення незалежної Західньо-Української Народної Республіки. Кілька днів пізніше у Львові проголошено українську державну владу й почалася польсько-українська війна.

Обговорюючи ці події, модерна румунська історіографія намагається довести, що ЗУНР була суцільною фікцією, а українські державні мужі вели помилкову політику, не орієнтуючи її на держави Антанти. Леґіон січових стрільців, на їх погляд, повинен був бути розпущений, щоб не спричиняти клопотів сусідам, особливо ж не міг був мати контакту з Леґіоном Василь Вишиваний (з його відділом румуни мали справу на річці Бистриці).

І. Ністор признає, що 6 листопада 1918 р. австрійська влада протоколярно передала свої суверенні права в Буковині делеґації Національної Ради ЗУНР. На врочистості передання влади був присутній і делеґат буковинських румунів проф. Аурил Ончул, що підписав акт передання. Звичайно, румуни заперечують йому право виступати від імені румунів,

мовляв, він не мав ніяких повноважень від румунського народу з українцями чи з будь-ким переговорювати в тій справі, до того ж румуни мали вже в той час свою власну національну раду в Чернівцях, до якої Ончул не був причетний. Єдиним чинником, який вирішив тоді про приналежність до ЗУНР, — кажуть румуни, — була присутність української військової сили на тих землях.

Національна Рада у Львові негайно назначила українським національним комісаром для Буковини проф. д-ра Омеляна Поповича, а комісаром для справ румунської меншости — проф. Аурела Ончула, якому підлягала південна Буковина, заселена в більшості румунами.

Румунська національна рада відмовилася миритися з таким станом речей. Використовуючи критичне становище ЗУНР, вона викликала на допомогу румунські війська з Регату (в корінній Румунії). 11 листопада 1918 р. румунські відділи під командою ген. Задіка, в час, як буковинські відділи Січових стрільців відійшли до Галичини на фронт, зайняли Чернівці та цілу Буковину.

Під охороною румунських відділів, буковинські румуни на день 28. 11. 1918 р. скликали крайовий генеральний конґрес — очевидно, без заступництва українців, — на якому винесли постанову прилучити Буковину до Румунії. Наступного року румунський уряд в Букарешті затвердив постанову чернівецького конґресу і »вдоволив його прохання«, мотивуючи перебрання Буковини під свою зверхність тим, що мирним договором у Сан-Жермен Австрія зреклася тих земель. У той самий час поляки збройно окупували Галичину й — по відступленні Карпатської України Чехо-Словаччині — розподіл західньоукраїнських земель завершився.

Українці пробували протиставитися, відкликаючись до міжнародних трибуналів. При складанні мирних договорів у Парижі був виготовлений меморіял, в якому українці вимагали об'єднання Карпатської України, Мармарощини, Басарабії та Галичини в одній державі. З боку буковинців цей меморіял підписав священик Касіян Богатирець. Розв'язці проблеми в дусі того меморіялу сприяли також поміркованіші румуни, як д-р Константин Ісопискуль-Грекуль, пізніший професор карного права та ректор Чернівецького університету, і згадуваний попереду д-р Аурел Ончул (цього останнього румуни пізніше арештували та відправили до Букарешту, де він і помер). Та клявзулі мирного договору в Севр з 20. 8. 1920 р., проти всіх протестів української людности, вдовольнили претенсії Польщі та Румунії. Румунська держава встановила свій кордон на Черемоші, Польща на 25 літ отримала під свій мандат Галичину.

Щодо Басарабії, то ця територія в українсько-румунських стосунках має свою окрему історію, досить цікаво зображену Константином Маціевичем (»Спомини про українську проблему«, Букарешт, 1920). Румун Маціевич подає, що Басарабія опинилася в московській зверхності ще в 1812 р., й від того часу зазнавала тієї самої долі, що й інші українські землі під пануванням царя. Коли 22 (9) січня 1918 р. проголошено самостійність України, то в складі нової держави опинилася також і Басарабія. Але, користаючи з наступу московсько-большевицьких військ на Київ, басарабські румуни за посередництвом своєї Державної ради, що існувала в Кишиневі ще від 1917 р., проголосили незалежність Мол-

давської республіки (24. 1. 1918). Зберігши на деякий час незалежність, Молдавська республіка в березні 1918 р. була окупована румунськими військами, а згодом — формально анектована до Румунії.

Коли Румунія самовільно окупувала Басарабію, український уряд вислав протестаційну ноту до Букарешту, домагаючись здійснення вільного бажання басарабської людности, яка заявилася за приналежність до УНР. Румуни відкинули цю ноту, як необґрунтовану, а Україні бракувало тоді реальної сили — війська, що могло б законні українські вимоги обстояти. Гетьманський уряд, що незабаром перебрав владу від уряду Центральної Ради, в тих умовах постановив у Басарабії підтримувати українську іредeнту аж до створення міцної власної армії, що могла б допомогти осягнути задовільну розв'язку проблеми.

Та несподівано міжнародна ситуація обернулась некорисно для Румунії. Оточена ворожими державами, коштом яких поширила свою територію, Румунія звернулася до австрійського та німецького урядів з проханням, щоб вони допомогли їй знормалізувати дипломатичні стосунки з Українською державою. Український уряд відповів на це окремою нотою, де ще раз порушив питання приналежности Басарабії. При оголошеному стані облоги в Румунії, коли до Києва напливали різні басарабські делеґації, які передавали, що вистачало появитися одній дивізії українського війська на Дністрі, щоб ціла область опинилася в українському посіданні, ще була змога корисно поладнати справу. На жаль, військової сили тоді якраз і бракувало. Вліті 1918 р. Україна, потребуючи встановити стосунки з представниками Антанти, які перебували в Ясах, нав'язала дипломатичні стосунки з Румунією, хоч і відмовилась визнати »статус кво« в Басарабії.

І. Ністор, усе таки, твердить, що київський уряд визнав тоді окупацію Басарабії румунськими військами перед ген. Коандою, що його вислала Румунія для переговорів з Україною. Проф. Д. Дорошенко у своїй »Історії України« заперечує правдивість того твердження. Та й самий Ністор ставить, в іншому місці своєї книжки, під сумнів те твердження, згадуючи про те, що уряд Директорії під проводом В. Винниченка запрошував уряд Молдавської республіки на спільну нараду в справі відновлення ладу й порядку на цілій українській території, назначив для Басарабії свій адміністраційний апарат, а державним урядникам, що не визнавали румунської окупації, виплачував передбачені законом платні.

В загальному, треба думати, що румуни окупували Басарабію найбільше з стратегічних міркувань, тому що большевики, заливаючи Україну, загрожували також кордонам Румунії.

На закінчення цього розділу треба було б показати ще хоч головніші культурно-політичні досягнення буковинських українців у добі австрійського панування.

Насамперед необхідно ще раз вказати, що буковинські українці весь час австрійської окупації змагались за те, щоб їх вузька батьківщина об'єдналася з іншими українськими територіями, хоч з тими, які перебували тоді в межах Австро-Угорщини. Йдучи по лінії тієї політики, вже 1. 2. 1787 р. О. Павлик подав такий проект цісареві Йосифові II. Але той проект фактично при Австрії не був зреалізований ніколи.

4. 3. 1849 р. Буковина стала автономною країною в межах Австро-Угорщини.

З культурно-громадських досягнень буковинців слід згадати знамен-ну дату 1869 р., коли в Чернівцях засновано, за почином єпископа Гакмана, українське культурно-освітнє товариство »Руська Бесіда«, якої першим основником був протоієрей В. Продан. Перед 1914 р. це товариство в самих Чернівцях нараховувало 908 членів, а в інших містах Буковини мало 9 філій та 150 читалень, згуртовуючи 13.000 членів. З ініціятиви управи цього ж товариства, під редакцією О. Ю. Федьковича в 1885 р. почав виходити перший у тій області український часопис »Буковина«. Спираючись на своєму часописі, як на базі, Федькович розгорнув ширшу видавничу діяльність, друкуючи окремими серіями для молоді, селян і для міщанства популярно-наукові книжечки, яких в 1885-94 рр. вийшло к. 120 чисел.

В 1870 р. буковинські українці заснували своє перше політичне товариство під назвою »Руська Рада«. Пресовим органом цього товариства була »Буковинська Зоря«.

В 1875 р., з ініціятиви К. Томащука, в Чернівцях заснувався університет, який зразу ж помножив кадри української інтеліґенції на Буковині. В Чернівецькому університеті навчалися, серед багатьох інших, видатні буковинські діячі брати Сидір та Григорій Воробкевичі, а також Іван Франко.

Від 1880 р. в Чернівцях стала працювати читальня, яка згуртувала майже всіх свідомих українських міщан. За декілька років, в 1887 р., постало товариство »Руська Школа«, яка повела працю в напрямі розбудови сітки українського шкільництва, зокрема підготовляла ґрунт для створення української гімназії, що й постала в 1896 р., присвячена імені О. Ю. Федьковича. В 1895 р. заснувалося перше буковинське музично-вокальне товариство »Буковинський боян«, пізніше перетворене на музичне товариство »Буковинський кобзар«, що в 1934 р. нараховувало 257 членів, мало мішаний хор, смичкову оркестру та драматичну секцію. Всі згадані українські культурно-освітні товариства Чернівців містилися в однім Народнім домі, заснованім у 1884 р. Деякі організації, як от Міщанський хор, заснований у 1905 р., мали свої власні домівки, читальні, бібліотеки.

В висліді буйного культурного та політично-громадського розвитку українського населення Буковини, пропорційно почали зростати також українські впливи на центральну владу. В 1890 р. буковинські українці мали в віденському парляменті трьох своїх послів (Е. Пігуляк, В. Волян, І. Тимінський), в 1892 р. — чотирьох (був вибраний проф. Ст. Смаль-Стоцький), в 1903 р. — шістьох. Пізніше поміж вісьмома буковинськими послами було п'ять українців, з яких треба згадати барона Миколу Василька, Т. Дрожньовського.

З настанням нового століття українське життя області далі успішно розвивалося в ширину і глибину. В 1907 р. постало українське касино, в 1906 р. — перше загальне жіноче товариство »Жіноча Громада«, що фактично поширило діяльність існуючої вже від 1886 р. української жіночої громади »Мироносниці«, що мала виключно релігійний характер. Перед першою світовою війною »Жіноча Громада« нараховувала 600 чле-

нів. По всіх місцевостях Буковини почали засновуватися товариства »Січ« з своїми читальнями, бібліотеками й самодіяльними гуртками, а в 1904 р. створився »Союз Січей«, який у 1914 р. поділявся на 5 окружних союзів та 3 січові товариства. Буковинські »Січі« продовжили своє існування також на період румунської окупації, але цікаво подати для порівняння, що коли до 1914 р. їх було 590, то в 1934 р. — лише 14. З студентських організацій Буковини слід назвати т-во »Православна Академія«, »Союз«, »Січ«, »Новий Союз«, »Запоріжжя«, »Чорноморе«, пізніше »Залізняк«, які розвивали свою діяльність у чоловічих та жіночих секціях. Окремо і в співпраці з світськими організаціями діяли також різні церковно-релігійні організації. На особливу згадку з того погляду заслуговує праця греко-католицького деканального уряду м. Чернівці, який, засновуючи свої братства й товариства, давав всебічну духовну та культурну опіку населенню.

VIII. Українсько-румунські культурно-політичні відносини в період між двома світовими війнами (1918-1940 рр.)

Міжнародна ситуація за першої світової війни назагал не була сприятлива для відновлення української держави. Навіть США бажали мати одну велику Росію, як це видно з офіційних американських документів про 1919 рік.

Під кінець 1917 р. Австрія заключила з Україною таємний договір, у якому передбачалося, що Буковина й Галичина мають дістати окрему автономію в однім короннім Краю. (Гл. Іван Кедрин, Берестейський мир, Львів—Київ, 1928, ст. 319).

Румунська новітня історіографія твердить, що Австрія »продала« Україні Буковину і Басарабію за хліб, що був дуже потрібний Австрії, особливо тоді, як у Відні панував великий голод.

З Україною (9 лютого 1918 р.) в Бересті підписали мир Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія та Туреччина, себто держави, які визнали самостійну Українську державу. Врешті, коли українська державність стала знищена московськими большевиками, рештки українських національних військ опинилися в Польщі, Чехо-Словаччині та Румунії.

Історично-політична румунська наука, обговорюючи українсько-румунські політичні відносини намагається доказати, що румуни завжди мали добросусідські наміри щодо України, забуваючи про те, що під час першої світової війни румуни збройно зайняли західні області УНР — Покуття. Підтримуючи польських »галерців«, в Жаб'ю арештували Василя Вишиваного, якого згодом звільнили й відправили до Відня.

Не зважаючи на румунську окупацію збройною силою Басарабії і Буковини в 1918 р. та 10-тилітній стан облоги, українці не здають добровільно своїх культурно-політичних позицій. В листопаді 1918 р., після румунської збройної окупації Буковини, румуни почали масові арештування та сильний процес румунізації українського населення. Всі культурні надбання за австрійських часів — культурно-освітні товариства, школи, преса, Церква і т. п. — румунська окупаційна влада ліквідує. Український народний дім у Чернівцях, центр українського життя Буковини, обставили військом, а по сільських читальнях закладають

жандармські станиці. Назагал забороняється вживати української мови в урядах, школах та церквах. Щобільше, румунська влада румунізує навіть назви деяких місцевостей на Буковині, як, напр., Жучку — на Моші, Глібока — на Аданката, Великий Кучурів — на Кучурмари, Неполоківці — на Грігорі й т. п.

У перших державних румунських виборах українці участи не брали. Тоді до керми прийшли ліберали, назагал шовіністична, ворожа українцям партія. За почином тої ж румунської ліберальної партії румунський уряд у 1922 р. касує українську мову в народних школах, а голова цієї партії Йоан Братіяну 26 липня 1924 р. затвердив спеціяльним законом цей шовіністичний румунський крок, що суперечив мировим договорам про охорону національних меншин.

Між іншими українськими виданнями, румуни закривають у 1920-22 роках соціял-демократичний тижневик »Робітник« та учительський орган »Каменярі«. Румунська влада забороняє теж видавати й інші тижневики: »Слово«, »Земля«, »Зоря«, »Народ« та »Рідний край«.

Такий стан існував аж до 1928 р., коли аптекар Глинський і редактор Юрій Сербенюк одержали дозвіл видавати щоденник »Час«, що виходив до 1940 р. Слідом за цим щоденником появляються в Чернівцях такі часописи та журнали: »Народна сила«, »Рада«, »Самостійна думка«, »Самостійність«, дитячий журнал »Ластівка«, видаваний товариством »Українська школа« та інші. Майже до всіх цих видань дописує відома буковинська письменниця Ольга Кобилянська.

По ліберадах владу в Румунії перебрала »Народна партія« ген. Авереску, що поставилась до українських справ з більшою увагою. Тоді українці взяли участь у виборах (у соціял-демократичній партії) і вибрали свого представника, посла Кракалію, до румунського сейму. Кракалій навіть домагався плебісциту для Буковини.

З часом українська парляментарна репрезентація Буковини збільшується ще двома послами — А. Лукашевичом та Н. Лисаном, які рівнож протестують перед румунським урядом проти денаціоналізації українського населення.

Слід теж згадати, що крім вищенаведеної української преси, румунська ліберальна партія видавала українською мовою свій орган під назвою »Голос Буковини«, а цараністична (хліборобська) партія — »Українське слово«, обидва органи були щоденниками.

Проти заборони української мови, закриття українських шкіл та сильного намагання румунізувати українців, українські діячі не раз протестували в Парижі та перед Ліґою Націй у Женеві. Вони вимагали, щоб румунська влада сповняла підписані нею зобов'язання супроти національних меншин.

Румунська влада перенесла в глиб Румунії майже всі українські вчительські та наукові кадри, а на їх місце спровадила до українських сіл та міст чистокровних румунів.

Під соціяльно-економічним оглядом румунський уряд накладав на українське населення — селян, ремісників та купців — високі податки, даючи урядову піддержку та фінансову субвенцію новоприбулим румунам-колоністам на українські терени. Так на українських землях ру-

мунська влада поселювала своїх колоністів, давала їм майже безплатно землю з живим і мертвим інвентарем. Українці не раз протестували, але безуспішно. Старий адвокат-українець д-р Василь Дучак не раз критикував такий стан на сторінках чернівецької німецької преси.

В 1921 р. у Відні буковинська делеґація Української Національної Ради на чолі з Ільком Семакою, Агенором Артимовичем та Дмитром Коропатницьким видала звісний маніфест, у якому було зображено правдивий соціяльно-культурно-політичний стан українців Буковини під румунською окупацією, обвинувачуючи румунську державу в тому, що вона закувала Буковину у »віковічні кайдани рабства«. Цей закид був слушний, бо тоді в Румунії, як подає С. Володимирів у »Записках Українського Наукового Інституту« (т. III, ст. 39), було під румунською окупацією 1,200.000 українців.

В 1927 р. політичне життя буковинських українців покращало. Українці заснували тоді свою першу політичну організацію »Українська Національна Партія«, як противагу »українській політиці« румунських діячів та їх партій. Головою »Української Національної Партії« обрано відомого українського політичного діяча, приятеля гуцулів, д-ра В. Заложецького, а секретарем — ред. Ю. Сербенюка.

»Українська Національна Партія« взяла участь у румунських виборах 1929-30 рр. і в Чернівецькому повіті отримала більшість голосів. Але тому, що румунський виборчий закон вимагав від кожної приступаючої до виборів партії щонайменше 2 % з усіх голосів цілої Румунії, вона мусіла вступати в блок з іншими партіями. Так, напр., в 1931-32 рр. »Укр. Національна Партія« вступила у виборчий блок з румунською хліборобською партією, яка заповідала значні культурно-політичні полегші для буковинських українців. Тоді обрано депутатом д-ра В. Заложецького та сенатором д-ра Маєра Михальського, адвоката з Букарешту. Уряд хліборобської партії в Румунії дозволив українське навчання в народних школах Буковини, яке в 1933 р. знову касують ліберали, що прийшли до державної влади.

Під час румунської окупації засновано в Чернівцях український музей, приміщений у бурсі ім. Ю. Федьковича. Постав Український чоловічий хор, що рік-річно величаво обходив Шевченківські роковини в Чернівцях. При хорі була струнна оркестра і капеля бандуристів.

Слід підкреслити, що провідну ролю в українському культурному житті відогравало українське студентство, згуртоване у »Союзі Українських Студентських Організацій Румунії« (СУСОР), що складався з таких студентських організацій: »Запоріжжя«, »Чорноморе« і »Залізняк« з Чернівець, »Громада« з Ясів та »Буковина« з Букарешту. СУСОР підлягав, як і всі українські студентські організації, ЦЕСУС-ві.

В Чернівцях існувала українська книгарня, яка кольпортувала всі українські видання з Галичини, дарма що румунська влада час від часу конфіскувала їх.

Чернівецькі українські студенти заснували спортове товариство »Довбуш«, що не раз у національних барвах змагалося з львівською »Україною«. В Чернівцях для широкого загалу студенти заснували »Українську книгозбірню«, що мала кілька тисяч томів книжок. Тоді ж постає

український студентський Пластовий курінь на чолі із студентом Гузарем. Була теж і українська харчівня.

Коли в 1933 р. румунська влада остаточно заборонила навчання української мови, українські студенти взяли на себе національний обов'язок продовжувати навчання української мови під час літніх вакацій. По всіх передмістях Чернівців розпочалися курси української мови для дітей та курси українознавства для дорослих. На закінчення тих курсів студенти влаштовували святочні пописи дітей з деклямаціями, виставками, співами та національними танцями, і роздачею свідоцтв. Під час студій братній союз »Запоріжжя« і »Чорномор'я« влаштовував вищі курси українознавства для самих студентів, де викладав знаний буковинський патріот та суспільно-громадський діяч проф. Теофіль Бриндзан.

Українське буковинське студентство брало теж участь в українських імпрезах та демонстранціях, що стало причиною українського політичного процесу в 1937 р., коли румунська влада наказала на Шевченківським святі в Чернівцях відспівати румунський національний гімн, який українські студенти висвистали. Тоді перед румунським військовим трибуналом на лаві підсудних засів ряд українських студентів, між ними відомий студент-революціонер Володимир Тодорюк, засуджений на 5 років тяжкої в'язниці в копальні соли Дофтана. Під час німецької окупації В. Тодорюк брав участь в ОУН Степана Бандери, а згодом пішов у ряди УПА.

Румунська влада забороняла селянам носити синьожовті пояси та вишивані сорочки, в чому румунські жандарми добачали українську »іреденту«, якої так жахливо боялися. За ношення тризуба арештували та сильно побивали людей. Не вільно було тримати в хатах портретів Шевченка, Франка, Петлюри, чи навіть власних знімок у національних строях. Навіть за відслуження Служби Божої українською мовою в містечку Заставна, румунський військовий трибунал покарав кількох українців 1000 леїв гривною та 6 місяцями тюрми. В українському селі північної Буковини Веренчанка, у день свята Героїв відправлено на цвинтарі панахиду за полеглих, що була величавим здвигом народу. За те румунська жандармерія провела пацифікацію села й арештувала значну кількість його мешканців. Їх побитих і скривавлених відставлено до Чернівецької тюрми.

Румунські урядовці ставились до українців ворожо, називаючи їх »большевиками«, та постійно наголошували: якщо вам не подобаються румунські порядки, забирайтеся за Дністер, там є Україна для вас!

Коли румунський король Карло II їхав на офіційну візиту до президента польської держави, І. Мосціцкого, то румунська поліція арештувала по українських селах ряд активніших українських юнаків та студентів у страху перед атентатами і саботажами.

Такий стан тривав до 1939 р., коли Галичину зайняли большевики. Тоді румунська влада змінила своє ставлення до українців, дала дозвіл на навчання української мови майже в усіх буковинських народних школах, на відправи українською мовою по церквах і т. п. Так почало відновлятися майже все українське культурне життя, припинене румунами в 1938 р. Але це тривало короткий час, бо 26 червня 1940 р. совєти зайняли Буковину і Басарабію

Коли на Буковині румунська влада давала дозвіл на деякі прояви українського культурного життя, то на Мармарощині та Басарабії і того не було. Туди, крім студентів, постійно виїздив український Чернівецький театр з Дуткою, Дудичем і Терлецьким — його артистами і режисерами — демонструючи українському населенню українські пісні, танці та звичаї.

Закінчення

Коли в Румунії культурно-політичний рух українців Буковини та Басарабії натрапляв на сильні перепони, то економічне життя мало деякі полегші. В економічній галузі буковинських українців відгравали активну ролю українські еміґранти з Наддніпрянщини, яким румунська влада часто забороняла постійно перебувати на українських теренах під Румунією. Все ж таки вони спричинилися до заснування перших українських молочарень в Чернівцях »Аграрія« та »Елька«. Аґрономи помагали піднести українське сільське господарство, а економісти дали почин до заснування перших українських споживчих кооператив.

В Чернівцях була споживча кооператива »Друг« і перша українська фабрика пасти та взуття »Кремос«. По селах, де було багато вовни, постали килимарські фабрички та кооперативи для їх збуту. На всі ті економічні інституції румунська влада накладала високі податки та намагалася їх зліквідувати.

Не зважаючи на широку насильницьку румунізуючу політику румунського уряду, що змагала до цілковитої денаціоналізації українського населення, український селянин залишився надалі свідомим українцем та плекав українські традиції. Крім міст, де назагал румуни мали значну кількість румунських або зрумунізованих урядовців, буковинські села залишилися чисто українськими, дарма що румунська влада намагалася їх колонізувати. На селі румунами були жандарми, вчителі та інші урядовці, які з наказу румунського уряду вели сильну румунізаторську політику. Однак свідоміші українські селяни своїх дітей учили рідної мови приватно та посилали їх на вакаційні студентські курси. Навіть за малі прояви українського культурного життя, румунські жандарми, під претекстом »іреденти«, сильно переслідували, побивали та арештували свідоміших селян, робітників і інтеліґенцію.

Зелена Буковина — країна буковинського солов'я Юрія Федьковича, буковинської орлиці — Ольги Кобилянської, буковинського композитора — Ізидора Воробкевича, буковинських письменників і поетів — Сильвестра Яричевського, Ярошинської та інших.

Українські славісти Чернівецького університету у своїх працях не раз доказували, що першими мешканцями окупованих румунами українських земель були українці. На доказ наводили ідіоми, питомі українському буковинському діялектові, що знаходять подібність ще тільки на Полтавщині. Так о. д-р Козак і о. д-р Смерека у своїх збірках старослов'янських текстів і написів доказали, що, напр., такі слова на Буковині, як »молочко«, »ми вами ся бояли« і т. п. можна знайти лиш на Полтавщині, осередку української літературної мови.

Румунські історики й політики намагалися різними способами заперечити такі докази, але історично-мовних фактів заперечити не можна.